

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ' ΤΕΥΧΟΣ 77^ο ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2022

Το Ξηροκάμπι
Περίοδος Α΄ 1966-1977

Η ΦΑΡΙΣ
Περίοδος Β΄ 1979-1981
Περίοδος Γ΄ 1992-2001
Περίοδος Δ΄ 2002-

ΙΔΡΥΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΦΑΡΙΔΟΣ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΣΤΙΚΗ ΜΗ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΞΗΡΟΚΑΜΠΙΟΥ ΔΗΜΟΥ ΣΠΑΡΤΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΧΩΡΩΝ με το διακριτικό τίτλο «ΕΡΑΣΙΝΟΣ Α.ΜΗ.Κ.Ε.», που εδρεύει στο Ξηροκάμπι και εκπροσωπείται νόμιμα.

ΑΦΜ: 996871802, ΔΟΥ: ΣΠΑΡΤΗΣ

Συντακτική επιτροπή: Γεώργ. Θ. Καλκάνης, Θεόδ. Σ. Κατσουλάκος, Παναγ. Η. Κομνηνός, Ιωάννης Παν. Κονίδης

Επιμελητής έκδοσης: Θεόδ. Σ. Κατσουλάκος, Συρακουσών 101, Αθήνα, τηλ. 210 2515864

Όλα τα τεύχη / φύλλα έχουν αναρτηθεί ψηφιοποιημένα στους διαδικτυακούς τόπους: <http://efaris.gr> και <http://micro-kosmos.uoa.gr> (→ η Φάρις

Τα άρθρα προς δημοσίευση να αποστέλλονται στην ηλεκτρονική διεύθυνση: dthkats@gmail.com

Περιεχόμενα

Εκ της Φάριδος, Η αρχαιολογική ανασκαφή στον Άγιο Βασίλειο	3
Στράτη Α. Σολωμού, Οι μυρωδιές των δεμάτων από την Αμερική	6
Παναγιώτη Σ. Κατσουλάκου, Σχολείο στα χρόνια του Καποδίστρια στη Γόλα	8
Δημήτρη Γ. Λάσκαρη, Άσβεστες μνήμες (δεύτερο μέρος)	10
Ιωάννας Εξαρχάκου – Ρηγάκου, Ιστορίες από τα παλιά. Τα καβούρια	11
Παναγιώτας / Τάνιας Γ. Καλκάνη - Αργύρη, Τα «γιατροσόφια» και οι «καλογιατροί» για τα δόντια στα χωριά μας, πριν από τα φάρμακα και τους οδοντιάτρους	12
Παναγιώτη Δ. Χριστοφιλάκου, Τα πρώτα αυτοκίνητα και τρακτέρ στα Ανώγεια	16
Γεωργίου Κ. Χίου - Χαρτουλάρου, Το ΚΕΕΜ και η οικονομική του σχέση με το Ξηροκάμπι	18
Παναγιώτη Γ. Λαμπρινού, Ο καιρός στα χωριά μας	21
Τάσου Κων. Φραγκή, Ο Παναγής Σκουριώτης (δεύτερο μέρος).....	22
Εκ της Φάριδος, Η Φάρις σε άλλα έντυπα και στο διαδίκτυο	24
Ευστρατίου Χρ. Καπότη, Καφενεία – Κουρεία του παρελθόντος (και) στα χωριά μας	25
Εκ της Φάριδος, Δύο νέα βιβλία για την περιοχή μας	28
Σωτήρη Περ. Παπακωνσταντίνου, Η Ποδηλατική Σπαρτακιάδα του 2022 στο Ξηροκάμπι.....	30
Εκ της Φάριδος, Μια πρόταση προς όλους μας	31
Ιωάννη Γ. Παρηγόρη, 10ο Μουσικό Χοροστασιό «Πέτρος ο Πελοποννήσιος»	32
Παναγιώτη Η. Κομνηνού, Αχ, βρε μάνα (δεύτερο μέρος).....	34
Στράτη Α. Σολωμού, Τα λυκοσαρδά	36
Συνδρομές	36
Δημητρίου Θ. Κατσουλάκου, Φαρίτικη βιβλιογραφία	37
Η.Γ.Α., Χ.Ι.Δ., Ι.Γ.Π., Η Φάρις, Γ.Κ.Χ-Χ., Ο αγοραίος, Της αγοράς	44
Α. & Κ. Κριτσιμηλιού, Εις μνήμην της πιο γλυκιάς μανούλας και γιαγιάς Άννας Κριτσιμηλιού	46
Βιβής Ξ. Κωτισοτοπούλου, Τα νέα μας	47

Εξώφυλλο: Αποτύπωση του αρχαιολογικού χώρου του Αγίου Βασιλείου, με τα όρια των θέσεων της γεωφυσικής έρευνας του 2014. Σημειώνονται, ενδεικτικά, οι θέσεις του Ναού, του Κτηρίου Α στον Νότιο Τομέα, του Βορείου Νεκροταφείου στον Βόρειο Τομέα και του δρόμου Σπάρτης-Γυθείου, καθώς και της διακλάδωσής του προς το Ξηροκάμπι (πηγή: Εφορεία Αρχαιοτήτων Σπάρτης, 2016).

Εκ της Φάριδος

Η αρχαιολογική ανασκαφή στον Άγιο Βασίλειο

Όταν στις αρχές του αιώνα, το 2008, αναγνωρίστηκε ότι πήλινες πινακίδες που είχαν βρεθεί από το αλέτρι αγρότη στην περιοχή του Αγιο-Βασίλη ήταν χαραγμένες με την γραμμική Β γραφή των μυκηναϊκών χρόνων (1.700 π.Χ. – 1.100 π.Χ.), τότε οι αρχαιολογικές υποθέσεις για το παρελθόν της περιοχής αλλάζουν και το ενδιαφέρον των αρχαιολόγων μεγιστοποιείται.

Το πρώτο ευτυχές επακόλουθο αυτής της αλλαγής ήταν η σχεδόν άμεση οργάνωση, η χρηματοδότηση και η πραγματοποίηση μιας πρώτης συστηματικής αρχαιολογικής ανασκαφής στον χώρο, από το 2010 έως το 2016, με διπλάσια διάρκεια από τις προγραμματισμένες. Παράλληλα και το ενδιαφέρον των συμπατριωτών μας – και όχι μόνο – είναι και εξακολουθεί να είναι συνεχές και μεγάλο για την ανασκαφή, όμως η φαινομενική απραξία που παρατηρείται έκτοτε – τουλάχιστον επί του πεδίου – έχει προκαλέσει ανησυχία και όλοι έχουμε ερωτήματα.

Με αυτό το σημείωμα επιχειρούμε καταρχάς μία πολύ συνοπτική αναφορά στα πεπραγμένα της ανασκαφής, αλλά και στα έως τώρα ευρήματα και συμπεράσματα, λαμβάνοντας υπόψη – μόνο – τις επιστημονικές δημοσιεύσεις των φορέων και των ερευνητών που την διενεργούν. Επιπλέον θα αναφερθούμε και στις προσδοκίες για την συνέχιση των εργασιών επί του πεδίου. Είναι δεδομένο ότι σε όλες τις αρχαιολογικές έρευνες, η ανασκαφική περίοδος επί του πεδίου ακολουθείται πάντα από μία μακρά εκτός πεδίου περίοδο ανάλυσης και μελέτης των έως τότε ευρημάτων, σε ερευνητικά ιδρύματα / εργαστήρια.

Η ανεύρεση και αναγνώριση πινακίδων με γραμμική Β γραφή των μυκηναϊκών χρόνων στην περιοχή ήταν συγκλονιστική όχι μόνον γιατί αυτές βρέθηκαν στην περιοχή μας αλλά κυρίως για το περιεχόμενό τους. Τότε οι συμπατριώτες μας συνειδητοποίησαν ότι κάποιοι που ζούσαν εδώ, στην ίδια περιοχή πριν τρεισήμισι χιλιάδες χρόνια, θα μπορούσαν να συνεννοηθούν μαζί μας μιλώντας στην ίδια γλώσσα, αφού η γραμμική Β είναι μια πρώιμη μορφή της ελληνικής γλώσσας. Ακόμα συνειδητοποίησαν πως αυτοί τότε δεν ήταν κάτοικοι κάποιου αγροτικού οικισμού άλλα μέλη κάποιας οργανωμένης κοινωνικής ομάδας, αφού οι πινακίδες αφορούσαν σε λογιστικές (!) σημειώσεις και στοιχεία. Μέλη μιας οργανωμένης ομάδας ανθρώπων με πρόδηλα εξειδικευμένες γνώσεις και δραστηριότητες.

Ο τόπος ίσως κρύβει όχι απλώς έναν αγροτικό οικισμό αλλά ένα διοικητικό και, ακόμη, ένα στρατιωτικό, τεχνολογικό, εμπορικό και πολιτιστικό κέντρο, ένα ανάκτορο (;), όπως αυτά που υπήρχαν κι αλλού εκείνη την εποχή της μυκηναϊκής ακμής και δύναμης.

Η επιστημονική / αρχαιολογική αυτή υπόθεση ενισχύθηκε και από πολλές σκέψεις ενισχυτικές της υπόθεσης. Η συγκεκριμένη υποψήφια θέση του πιθανού ανακτόρου βρίσκεται σε μία χαμηλή λοφοσειρά στο κέντρο σχεδόν

της λακωνικής πεδιάδας / κοιλάδας, δίπλα σε ένα μικρό παραπόταμο (το αρκασιώτικο ρέμα) του Ευρώτα, σε ένα σταυροδρόμι που οδηγεί σε όλες τις κατευθύνσεις (Σπάρτη / βορρά, Γύθειο / νότια / θάλασσα, Ξηροκάμπι / δύση / Ταΰγετο, Ευρώτα / ανατολή). Έχει ανοιχτό ορίζοντα για την παρατήρηση και τον έλεγχο ενός ευρύτατου χώρου, με άφθονα νερά από τις Βρυσεές (που περιέγραψε ο Πausanίας), με καλλιεργήσιμη γη τριγύρω και άριστες οικιστικές συνθήκες (ώστε αυτό το σημείο να το επιλέγουν διαχρονικά διάφορες ομάδες περαστικών νομάδων για διαμονή...).

Με αυτήν την ισχυρή υπόθεση και με πρωτοβουλία της τοπικής Εφορείας Αρχαιοτήτων Σπάρτης που ανέλαβε το Έργο, αλλά και με τη συνεργασία πλήθους ερευνητών και μελετητών από διεθνή ερευνητικά Κέντρα, Ινστιτούτα και Πανεπιστήμια, σχεδιάστηκαν, χρηματοδοτήθηκαν, οργανώθηκαν και πραγματοποιήθηκαν ανασκαφικές εργασίες στον χώρο. Προηγήθηκαν αναγνωριστικές / διερευνητικές / χαρτογραφικές εργασίες στην περιοχή, από το 2008 έως το 2010, που διαπίστωσαν τόσο μυκηναϊκά όσο και βυζαντινά κατάλοιπα ζωής, εγκατάστασης και δράσης στον χώρο. Οι εργασίες αυτές έγιναν ανατολικά του ναού και περιελάμβαναν διανοίξεις δοκιμαστικών τομών στην επιφάνεια του εδάφους και γεωφυσική διασκόπηση με ραντάρ του υπεδάφους για την ηλεκτρική χαρτογράφηση του.

Οι συστηματικές ανασκαφικές εργασίες διήρκησαν από το 2010 έως το 2016 με διαδοχικές θερινές αποστολές. Αυτές αποκάλυψαν ένα νεκροταφείο, που βρέθηκε στο βορεινό άκρο του αρχαιολογικού χώρου (και γι' αυτό ονομάστηκε Βόρειο Νεκροταφείο) και ένα οικοδομικό συγκρότημα κτηρίων, ενταγμένων σε ένα πυκνό οικοδομικό ιστό στο μέσο περίπου του αρχαιολογικού χώρου (που ονομάστηκαν Κτήρια). Για τη διευκόλυνση των ανασκαφών διαιρέθηκε ο αρχαιολογικός χώρος σε Βόρειο Τομέα (είναι η περιοχή του Βορείου Νεκροταφείου) και Νότιο Τομέα (η περιοχή ΝΑ του Ναού, όπου και τα διάφορα κτίσματα, τα Κτήρια του συγκροτήματος).

Εκτός της ανασκαφικής έρευνας επιτόπου διενεργήθηκαν - και διενεργούνται εκτός πεδίου - και ερευνητικές εργασίες χρονολόγησης των οργανικών ευρημάτων με πυρηνικές μεθόδους (και με άλλες συγκριτικές) και ελέγχου του DNA των ανθρωπίνων σκελετών που αποκαλύφθηκαν.

Όσον αφορά στο Βόρειο Νεκροταφείο, αυτό ήταν το κύριο εύρημα που αποκαλύφθηκε χρονολογικά πρώτο - και σχεδόν τυχαία, το 2010 - με την πρώτη συστηματική ανασκαφή στο βορεινό άκρο του αρχαιολογικού χώρου. Η ανασκαφή άρχισε από εκεί γιατί λόγω της υπερυψωμένης όχθης του αρκασιώτικου ρέματος, οι αρχαιολόγοι υπέθεσαν ότι εκεί θα υπήρχε κάποια οχύρωση που θα επιβεβαίωνε εξ αρχής την σημαντικότητα του τόπου. Οχύρωση δεν υπήρχε, αποκαλύφθηκε όμως το νεκροταφείο.

Πρόκειται για νεκροταφείο της πρώιμης μυκηναϊκής εποχής (από το 1700 π.Χ. έως το 1450 π.Χ.). Αυτή η εποχή χαρακτηρίζεται ως εποχή οικονομικής ευμάρειας της περιοχής. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τα υλικά κατασκευής και κάλυψης των τάφων. Τα υλικά αυτά δεν υπήρχαν στην περιοχή και έπρεπε

να εξορυχθούν, να λειανθούν και να μεταφερθούν από άλλες μακρινές περιοχές του τόπου. Μάλιστα, από το 1600 π.Χ. έως το 1450 π.Χ., υπήρχαν και κοινωνικοί ανταγωνισμοί στην περιοχή που όμως δεν επιβεβαιώνονται και από τα κτερίσματα στους τάφους που ήταν λίγα και όχι πλούσια.

Όλοι οι τάφοι περιείχαν συνολικά μερικές δεκάδες ανθρώπινους σκελετούς. Ένας τάφος αποκάλυψε τους σκελετούς ενός σφιχταγκαλιασμένου με τρυφερότητα ζευγαριού. Η πλέον ενδιαφέρουσα διαπίστωση προέκυψε από την μελέτη του DNA των νεκρών. Προέκυψε ότι όλοι οι νεκροί ανήκαν στην ίδια οικογένεια. Ίσως αυτό να συνδυάζεται και με το γεγονός της κτήσης του ανακτορικού συγκροτήματος αργότερα και δίπλα στο νεκροταφείο, όταν κάποια σημαντική οικογένεια έγινε πλέον βασιλική. Σημειώνεται ότι η αμέσως επόμενη, μετά το 1450 π.Χ. περίοδος της μυκηναϊκής εποχής είναι η περίοδος 1450 π.Χ. έως 1350 π.Χ. στην οποία έγινε η εγκαθίδρυση του ανακτορικού συστήματος.

Όσον αφορά στα Κτήρια που αποκαλύφθηκαν στη συνέχεια από τις συστηματικές ανασκαφές από το 2010 έως το 2016 αυτά είχαν απεικονιστεί στην ηλεκτρική χαρτογράφηση μιας έκτασης περίπου 33.600 τετραγωνικά μέτρα με διακριτή γεωμετρία (σημάδι οργανωμένης οικιστικής ρυμοτομίας). Το πρώτο κτήριο (που ονομάστηκε γι' αυτό κτήριο Α) αποκαλύφθηκε 50 μέτρα νότια του νεκροταφείου μέσα στον πυκνό οικοδομικό ιστό και έχει ίσως χτιστεί πάνω σε μεγαλύτερο παλαιότερο κτήριο.

Αποκαλύφθηκαν στη συνέχεια κι άλλα παρόμοια κτήρια (Β, Γ, Δ, ..., Θ) με πολλά δωμάτια (1,2, ...). Όλα ανήκουν στην περίοδο 1450 π.Χ. – 1350 π.Χ., την περίοδο εγκαθίδρυσης του ανακτορικού συστήματος. Οι άνθρωποι που τα έχτισαν και έζησαν εκεί φαίνεται ότι σεβάστηκαν το παλαιό νεκροταφείο και μάλιστα έθαβαν εκεί μικρά παιδιά. Μεταξύ του νεκροταφείου και των κτηρίων υπήρχε τάφος, με προσανατολισμό από Ανατολή σε Δύση.

Σε αυτά τα Κτήρια και τα Δωμάτια, όπως και στη Στοά και στην Αυλή που αποκαλύφθηκαν επίσης στον Νότιο Τομέα έχουν ανευρεθεί: Θραύσματα τοιχογραφιών, θραύσματα από πήλινα αγγεία (κύλικες, σκύφοι, μαγειρικά σκεύη, ...), ανθρωπόμορφα και ζωόμορφα ειδώλια (αλόγων, ταύρων, ...), μικρά κοσμήματα από χρυσό και χαλκό, νομίσματα, σημάδια τελετουργικών / λατρευτικών γευμάτων, εργαστήρια και αποθήκες χάλκινων όπλων, αλλά και αρχείο πινακίδων γραμμικής Β γραφής με το ιδεόγραμμα του διπλού πελέκεως,...

Όλα αυτά τα ευρήματα χαρακτηρίζουν το κτηριακό συγκρότημα όχι μόνο ως ανακτορικό αλλά και ως πολιτιστικό, θρησκευτικό, στρατιωτικό, οικονομικό και διοικητικό κέντρο.

Επισημαίνουμε, όμως, ότι το όλο κτηριακό συγκρότημα εμφανίζεται σήμερα μικρότερο και με λιγότερους τοίχους απ' ό,τι φαίνεται ότι είχε, αφού όλες οι προφορικές μαρτυρίες υποστηρίζουν ότι από αυτό αφαιρέθηκε πέτρα (σαν να ήταν λατομείο ...) με την οποία χτίστηκαν σπίτια και κτήρια των γειτονικών χωριών για αιώνες (!!).

Η ακόλουθη περίοδος 1350 π.Χ. – 1200 π.Χ. χαρακτηρίζεται από ενδείξεις πολιτικής αστάθειας, με επέκταση των ανακτόρων και των οχυρωμάτων που υπήρχαν. Την περίοδο 1200 π.Χ. – 1100 π.Χ. σημειώνονται καταστροφές ανακτόρων και διάλυση του ανακτορικού συστήματος.

Η ανασκαφή έχει προχωρήσει σε μικρό βάθος, υπάρχουν δε ενδείξεις ότι μερικά κτήρια έχουν κτιστεί επάνω σε άλλα, παλαιότερα. Υπάρχουν ενδείξεις πολλών πυρών αντικειμένων (σε αποθέτες της μυκηναϊκής ή και της βυζαντινής εποχής) και πυρκαγιών κτηρίων με κατάλοιπα καύσης σε διαδοχικές στρώσεις.

Για την προστασία των κτηρίων και των τάφων έχουν γίνει στερεωτικές επεμβάσεις. Για την προστασία των αρχιτεκτονικών καταλοίπων από τις καιρικές συνθήκες και πιθανές ανθρώπινες επεμβάσεις, τα σκάμματα έχουν καταχωθεί με ψηφίδα και χώμα ή έχουν καλυφθεί με γεωυφάσματα και πλαστικό (στηριγμένα σε ξύλινα ικριώματα), αφού τα διαδοχικά στάδια των εργασιών έχουν καταγραφεί λεπτομερειακά και έχουν αποτυπωθεί φωτογραφικά.

Οι προσδοκίες όλων μας για την συνέχιση της συστηματικής ανασκαφής επί του πεδίου, καθώς και της μελέτης των ευρημάτων εκτός του πεδίου, είναι μεγάλες και αναμένουμε σύντομα ειδήσεις, πληροφορίες και ανακοινώσεις.

Στράτη Α. Σολωμού

Οι μυρωδιές των δεμάτων από την Αμερική

Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του '50 και στις αρχές του '60 οι μετανάστες στην Αμερική τον Καναδά, θέλοντας να βοηθήσουν την τότε φτωχή Ελλάδα και κυρίως τους συγγενείς τους, έστειλαν δέματα με διάφορα χρήσιμα αντικείμενα. Κυρίως ρούχα. Δεν είναι βέβαιο αν αυτή η βοήθεια ήταν ουσιαστική για την τότε ταχέως οικονομικά αναπτυσσόμενη μικροαστική κοινωνία, αλλά ήταν σίγουρα καλοδεχούμενη από τους πιο φτωχούς. Τα δέματα αυτά περιείχαν κυρίως ρούχα και αντικείμενα, τα οποία είχαν πρωτόγνωρες και μάλλον ευχάριστες μυρωδιές.

Η πιο έντονη μυρωδιά ήταν των ρούχων. Η εξήγηση των περισσοτέρων ήταν ότι τα είχαν περάσει από απολύμανση, κάτι που καθησύχαζε όσους φοβόντουσαν τα μικρόβια. Η πραγματικότητα όμως ήταν ότι η μυρωδιά αυτή οφειλόταν στο συνθετικό άρωμα των σύγχρονων απορρυπαντικών σε σκόνη, τα οποία είχαν χρησιμοποιηθεί για την πλύση τους. Ήταν άγνωστα ακόμα την Ελλάδα. Έφτασαν μόλις στα τέλη της δεκαετίας του '50. Το πρώτο και πιο διαδεδομένο ήταν το αμερικανικό Tide. Μαζί με αυτό το «σαπούνι» σε σκόνη ήρθε και η αμερικανική «σαπουνόπερα» (soap-opera). Δηλαδή μια μακροχρόνια αισθηματική ραδιοφωνική και αργότερα τηλεοπτική σειρά. Η

πρώτη τέτοια ελληνική σαπουνόπερα ήταν η «Πικρή μικρή μου αγάπη». Η ατέλειωτη αισθηματική ιστορία του Αλέξη και της Βάνας, τους οποίους υποδύονταν ο Στέφανος Ληναίος και η Έλλη Φωτίου.

Τα δέματα συνήθως αποστέλλονταν από συγγενείς. Εκτός από ρούχα περιείχαν και άλλα αντικείμενα, συχνά άγνωστα στα χωριά. Τσίκλες με νέες γεύσεις και αρώματα. Οδοντόκρεμες που λέγεται ότι κάποιои, αγνοώντας την χρήση τους, δοκίμασαν να τις φάνε. Ο πατέρας μου και δάσκαλος Αλέκος Σολωμός, ο οποίος παράλληλα έκανε και παιδαγωγική έρευνα, ελάμβανε όμορφα δεμένα αμερικανικά βιβλία του δημοτικού. Με αυτά τα βιβλία μού δίδαξε τα πρώτα μου Αγγλικά. Και αυτά τα βιβλία είχαν μια ιδιαίτερη μυρωδιά, η οποία έμεινε από τότε μια ανεξίτηλη και ευχάριστη ανάμνηση. Αγνώω πού οφειλόταν αυτή η μυρωδιά. Ίσως στην χρησιμοποιούμενη κόλλα βιβλιοδεσίας. Ξαναβρήκα αυτή την μυρωδιά στην εφηβική μου ηλικία, όταν σύχναζα στην Αμερικανική Βιβλιοθήκη Αθηνών και αργότερα διαβάζοντας αμερικανικά επιστημονικά βιβλία.

Ενίοτε υπήρχαν και αντικείμενα μεγαλύτερης αξίας όπως ρολόγια, τα οποία κατόπιν συνεννοήσεως τα έκρυβαν επιμελώς σε συγκεκριμένες τσέπες. Όμως το μεγαλύτερο μέρος του περιεχομένου ήταν ρούχα παντός είδους. Γυναικεία καπέλα και τουαλέτες χοροεσπερίδων από ταφτά. Ανδρικά κουστούμια. Πολύχρωμα χαβανέζικα πουκάμισα και παρδαλά παντελόνια. Ζώνες με μεγάλες καουμπόικες αγκράφες. Μπουφάν που απεικόνιζαν στην πλάτη τερατώδεις χαρακτήρες από κόμικς. Με εξαίρεση κάποιους νέους των μεγάλων πόλεων, η αμερικανική μόδα δεν είχε φτάσει ακόμα στην τότε συντηρητική Ελλάδα. Οι πιο πολλοί δεν τολμούσαν να τα φορέσουν, εκτός ίσως από τις Απόκριες. Τα μπλουζάκια με εμφανείς μάρκες και επιγραφές τα βλέπαμε μόνο στον κινηματογράφο. Έτσι μας φαινόταν αστέιος κάποιος Ξηροκαμπίτης που μάζευε ελιές φορώντας μπλουζάκι Harvard University.

Οι χρυσοχέρες μοδίστρες και αρκετές ικανές νοικοκυρές έκαναν θαύματα μετατρέποντας τις εκκεντρικές αμερικάνικες τουαλέτες σε φορέματα συμβατά με την τότε ευρωπαϊκή μόδα που διέδιδαν τα περιοδικά Ρομάντζο, Θησαυρός και Γυναίκα. Τα ανδρικά κουστούμια, όσων το ύφασμα δεν ήταν πολύ παρδαλό, περνούσαν από τα χέρια του συγχωριανού μας ράφτη Χαράλαμπου Αραμπατζίδη.

Τα ρούχα αυτά δεν ήταν πολυφορεμένα. Ήταν συχνά καινούργια. Όμως ήταν πάντοτε επίτηδες τσαλακωμένα και με κομμένα κουμπιά για να φαίνονται σαν μεταχειρισμένα. Φαίνεται ότι υπήρχαν ειδικές τελωνειακές απαλλαγές για αυτά τα δέματα βοήθειας με μεταχειρισμένα ενδύματα. Αργότερα όταν τα αμερικάνικα τζηνς, μπουφάν και οι καουμπόικες μπότες έγιναν της μόδας, κάποιои επιτήδειοι έμποροι εφηύραν την κομπίνα να εκτελωνίζουν τα εισαγόμενα προϊόντα σαν δέματα «δώρα του θείου από την Αμερική».

Παναγιώτη Σ. Κατσουλάκου
Σχολείο στη Γόλα στα χρόνια του Καποδίστρια

Γνωρίζουμε ότι το 1830 επί Καποδίστρια για ένα διάστημα στεγάστηκε στο μοναστήρι της Γόλας ένα από τα πρώτα αλληλοδιδασκτικά σχολεία της περιόδου της Ελληνικής Επανάστασης. Δάσκαλος διορίζεται ο καλόγερος Θεόφιλος Λουλούδης, ο οποίος, έχοντας λάβει υπόσχεση για αμοιβή από τον κυβερνήτη, πηγαίνει και αρχίζει να διδάσκει. Όμως, όσο περνά ο καιρός, ο Λουλούδης δεν λαμβάνει την αμοιβή που του υποσχέθηκαν και έπειτα από πολλές στερήσεις χρημάτων αποφασίζει να στείλει επιστολή παραίτησης στη Γραμματεία Δημοσίας Εκπαιδύσεως (αντίστοιχη του σημερινού Υπουργείου Παιδείας). Σε αυτή την επιστολή αναφέρει τα παράπονά του από την ηγεσία και υποβάλλει επίσημα την παραίτησή του. Η επιστολή όμως δεν θα φτάσει ποτέ στα χέρια του Καποδίστρια, καθώς, στον χρόνο που έπαιρνε να διαβιβαστεί από τη Λακωνία στο Ναύπλιο, ο Καποδίστριας δολοφονείται από τους Μαυρομιχαλαίους. Παρ' όλα αυτά είναι αμφίβολο το γεγονός ότι ο Καποδίστριας, αν είχε λάβει την επιστολή, θα έκανε κάτι για να μείνει ανοιχτό το σχολείο. Φεύγει ο καλόγερος από τη Γόλα και το σχολείο κλείνει οριστικά, καθώς δεν υπάρχει δάσκαλος. Αλλά γιατί να ανοιχτεί σχολείο στη Γόλα αρχικά και όχι κάπου αλλού; Η απάντηση είναι απλή: γιατί στα χρόνια της Τουρκοκρατίας υπήρχε η παράδοση του κρυφού σχολείου εκεί.

Εξοχώτατε

Τολμώ να παρουσιάσω την παρούσαν μου προς την Υμετέραν Εξοχότητα εις τοιάυτην φρικώδη των πραγμάτων περίστασιν.

Είναι γνωστά προς Υμάς αι προσπάθειάι μου και αγώνες υπέρ της υπάρξεως του Σχολείου των Κάτω Ριζών και των Βαρδουνοχωρίων και εν αληθεία καύχημά μου ήθελον λογίζεσθαι ταύτα, και τα έτι τούτων πλείω, εις μόνον την ύπαρξιν του Σχολείου τούτου έβλεπον' ήδη όμως, μοι φαίνεται, τα πάντα εις μάτην καταντώσιν, η τε διάλυσις και μηδενισμός του Σχολείου είναι επόμενον.

Η προς τον Διοικητήν Λακεδαίμ(ονος) και Μον(εμβασίας) διαταγή της επί της Δημοσίου Εκπαιδ(εύσεως) Γραμματείας δι' ης εφωδιάσθην προς υποχρέωσιν των συνδρομητών και Μοναστηρίων ή διόλου δεν θέλει πορίσαι ουδεμίαν βοήθειαν, και δια την δυστροπίαν των και διότι το Διοικητ(ήριον) ίσως δια τας περιστάσεις δεν θέλει να τους υποχρεώση αυστηρά, ενώ και αν ενεργήση, εις ολιγώτατα θα ημπορέση.

Στερούμενος και αυτών των της οδοιπορίας εξόδων, είμαι βεβιωμένος εντεύθεν να παραιτηθώ αν η Υμετ(έρα) Εξ(οχότης) κρίνη εύλογον να μου δοθή χρήματα ολίγα, με τα οποία βοηθούμενος να επιστρέψω οπίσω, είναι ενδεχόμενον, ή εγώ αύθις να σταθώ, γενομένης και βοηθείας τινός εκ των εκεί μέσον του Διοικητηρίου, ή τουλάχιστον να αφήσω ένα εκ των μαθητών με ολίγον μισθόν, τον οποίον και Αντιπρόσωπον έχω αφημένον τώρα.

Τη 4 Αυγού(στου) 1831 εν Ναυπλίω
 Με το προσήκον Σέβας και ευπειθές των προσταγών
 Της Υ(μετέρας) Εξ(οχότητος) υποσημειούμαι.
 Θεόφιλος Λουλουδης Ιεροδιδάσκων Ανδριος

Θεοσεβαστε
 Το δέξι να αφηραίασω την καρδιά μου
 προς την υμετέραν Εξοχότητα ήβ Γοιούστην φρικτά
 όπου την τραγμάτων περιόλου.
 Είναι γνωστά προς Ύμεις να προσεδγάί με
 και αγωνες πώρ της υσαρξένος του Σκοπύτου του
 κέλο ριζών και Παρδονοκυρίου, και, εν ερημί
 α, ποιήσεμά μου ηδύτην Νομήσεσμαι Γούλα,
 και να έη τουτον αυλήα, ή μόνου την υσαρξέν
 του Σκοπύτου τουτον έβρεσον· ηδύτη όμως, μαι φαι
 νεται, να πάντα ήβ μάτην κωλυώσιν, ή ηε η
 διαύτους και μηδενισαίς του Σκοπύτου ήμαι εσθ
 μενον.
 Η από τον Διοικητήν Λευκάδα και Μου
 διαταγή της έπί της Δημοσίτου Επισκοπ. Γραμματέα
 δι' ής εφοδιάσθη, προς εσορέωσιν του συνδρομα
 του και Μοναστηρίου, η διαγωγή δέν διηγασήσθ
 ενδεμίαν βοήθειαν, και δια την διαδροσάται
 του και διότι το Διοικητ. ήτος δια της περιστα
 σης δέν θέλω να τους υσαρξένωσιν αυστηρά, ηη
 και αν ενεργήσθ, εν διαστάτα δά ημωρέσθ
 Διευρημένος και αυτών του τον εδωσασίς έξο
 δον, ήμαι βεβιασμένος εντάθεν να παραληθώ
 αν δε η Υμει. Εξ. περίση ενδοχον να μαι δοθη
 χρηματα όλίγα, με τα έσπια βοηθούμενος να έσπια
 φρα έσπια, εν ενδοχόμενον, η εν έσπια να δια
 θεω γυνομάτης και βοηθούσινος εν τον έσπια με
 τον του Διοικητήτος, η του έσπιασιν εν έσπια
 ένα εν τον μαθητήν με όλίγον μισθον, τον έσπιασιν
 και εδωσασίς έσπια έσπια έσπια.
 Τη 4 Αυγού. 1831 εν Ναυπλίω
 Με το προσήκον Σέβας να εσορέωσιν του προσταγών
 της Υ. Εξ. υσαρξένωσιν
 Θεόφιλος Λουλουδης Ιεροδιδάσκων Ανδριος

Δημήτρη Γ. Λάσκαρη
Άσβεστες μνήμες
(δεύτερο μέρος)

Ο θερισμός

Θερινή νύχτα, διάστερη και ψηλά στον ουρανό ένας Γαλαξίας άστραφτε με τις μυστηριακές του λάμπεις, σαν γάλα που χύθηκε στους αιθέρες και μαρμάρωσε στραφταλίζοντας (λάμποντας). Το θαύμα της δημιουργίας ήταν αισθητό εκείνες τις ώρες. Η σελήνη άρχισε να υποφώσκει σαν στιλπνό δρέπανο, τ' αστέρια αχνόφεγγαν στον ουρανό κι ο Αυγερινός λαμπύριζε δείχνοντας πως κόντευε να χαράξει. Πέρα η Ανατολή μόλις γαλάκτωνε. Ήταν η ώρα που χαράζουν τα σημάδια της αυγής κι έπαιρναν να μαλακώνουν πάνω ψηλά οι όγκοι του Πενταδάκτυλου. Η χαραυγή καταύγαζε τ' ασταχοφόρα χρώματα και ο ήλιος προέκυπτε ανερχόμενος. Ο αδυσώπητος και δρεπανηφόρος θέρος σίμωνε γιατί πια τα λήια (αθέριστα) στάχια είχαν ψωμάκι.

Οι θερίστριες, γυναίκες όμορφες καμαροφρύδες με αλαβάστρινο το δέρμα και έντονη αβαρεσιά, έτοιμες να πολεμήσουν με τα σεληνόμορφα θέριστρα τα κοφτερά στο χέρι. Με χαρούμενη την όψη που επί πλέον φαιδρυνε ένα της αυγής δροσάτο αέρι από το νότιο άνδηρο (όχθη) της πλατανολευκοδενδρόφυλλης Ρασίνας, και χάιδευε τα σεντεφένια τους μαλλιά, συνάμα δε οι αηδόνες οι λιγυρές θερίστριες και με περισσή προθυμία ρίχνονταν στο επίπονο έργο του θερισμού.

Του μαυραγανιού τα στάχια, γουρμασμένα και χρυσάφια, έκλιναν την κεφαλή ασπαζόμενα το ένα το άλλο σαν τελευταίο χαιρετισμό αλλά και με την ελπίδα μιας αναγέννησης, με τη σκέψη ότι «η ζωή γεννάται για να αποθάνει και αποθνήσκει για να γεννηθεί». Ο θάνατος είναι μια απειροελάχιστη στιγμή της επίγειας ζωής γιατί αυτή ευθύς αμέσως περνάει στην πραγματική ζωή, συνεχίζει να ζει στην ατέρμονη ευτυχία της αιωνιότητας. Και όταν ο ήλιος σκάλωνε ψηλά και το θέρος μεγάλωνε και γινόταν αβάσταχτο, πέρναγαν οι θερίστριες στο κεφάλι το μαγνάδι (μαντίλα) μέχρι τα χείλη τους για να καλύψουν από τη λαύρα την πύρινη τα ροδομάγουλά τους. Κι έριχναν φουχτιές φουχτιές τα δράγματα των σιταροκάλαμων κατάχαμα αδεμάτιαστα. Απέραντος ο ήλιος και πυρακτωμένος διαφένεττε την πλάση κι έχυνε λαύρα ολούθε, ψήνοντας ακόμα και τις πέτρες και σκόρπιζε χρυσάφι στα κίτρινα σπαρτά. Στο ντάλα μεσημέρι, που ο ήλιος ζεματάει, τα φύλλα των δέντρων γέρνουν λιγόθυμα, τα τζιτζίκια έχουν επιβάλει στο κατάξερο τοπίο τους ξερούς τους ήχους ανέμελα, στο βάθος αντίκρυ στην ανατολή, στου Πάρνωνια τα μέρη, πρόβαιναν άσπρα πρόβατα στους λόφους, σκόρπια πεντελήσια μάρμαρα τα χωριουδάκια του, που σιγότρεμαν από την πάχνη της κάψας κι από τον ιδρο τους αχνίζαν. Κι εκεί πάνω στα πορφυρά ψηλώματα, τις οργωμένες τις πλαγιές και τα λακκώματα, ο ήλιος χρύσιζε την ποικιλόσχημη ομορφιά του θαυμαστού τοπίου. Για μια στιγμή, μόνο για μια στιγμή, στάλες βροχής έσταξαν στο

διψασμένο χώμα και ο ήλιος ο πυρφόρος έχασε μεμιάς τις αναπάντεχες σταλαγματιές.

Το δύσκολο έργο του θερισμού επιφορτίζονται γυναίκες, κυρίως από το οικογενειακό περιβάλλον του ιδιοκτήτη γεωργού, αδελφές, εξαδέλφες, θυγατέρες. Το αφεντικό παρότρυνε και εμπύχωνε τις θερίστριες με τα χαϊδευτικά τους ονόματα αλλά και έταζε και τάματα, απολαυστικά αρτοσκευάσματα. «Μια βραγιά, Λενάκι μου, και τελειώνουμε και τούτο το χωράφι να ιδείς μεθαύριο, Μαρθάκι μου, έρχονται τα απολαυστικά καλούδια, τα αρτοσκευάσματα: κουλούρια 'φτάζυμα τραγανιστά, σιμητία ζαχαρένια, ροσόλι τα μελομακάρονα και τα κουραμπιεδάκια μας ζαχαρωμένα. Να ιδείς ...».

Το δεμάτιασμα

Το δεμάτιασμα είναι αντρική δουλειά. Μπονόρα (πρωί πρωί) ο γεωργός, με τη χαραυγή που είναι δροσερή, εν τάχει αρπάζει τα κατάχαμα ριγμένα ασταχοφόρα σταροκάλαμα και τα δεματιάζει, τα κάνει δεμάτια, σκουλλύδες. Οι δεματικές είναι σικαλένιες ή από βούρλο, φυτό νπου φύεται σε βαλτοτόπια. Δύο μέρες νωρίτερα μουσκεύει τις σιτοκαλαμιές για να μαλακώσουν. Πιάνει περίπου είκοσι, ενώνει τις άκρες τους από τα στάχυα και τις στρίβει αντίθετα και τις πλέκει, τις κάνει πλεξίδες. Ξαπλώνει κατάχαμα τις πλεξίδες και σωρεύει πάνω τους μέχρι και πενήντα φουχτιές σταροκαλαμιές. Πιάνει τις άκρες της πλεξίδας και σφίγγει δυνατά το δέμα. Τις σκουλλύδες τις τοποθετεί όρθιες προς τον ήλιο. Σε λίγο θα αρχίσει το κουβάλημα στα αλώνια. Ο γεωργός έχει δύο ή τρεις ημιόνους έτοιμους για φόρτωμα. Σε κάθε ένα φορτώνει έξι σκουλλύδες, τρεις από κάθε πλευρά του σαμαριού, τις σφιγγοδένει με τα λινάρσκοινα και τις μεταφέρει με τ' αβασταζά στ' αλώνια και τις τοποθετεί σε σχήμα πυραμίδας. Σε λίγες μέρες πύργωσαν οι θυμωνιές στα Λασκαραίικα αλώνια, ολόιδιες με τις ηλιώφωτες κορφές του αιώνιου Πενταδάκτυλου.

Ιωάννας Εξαρχάκου - Ρηγάκου

Ιστορίες από τα παλιά

Τα καβούρια

Την άνοιξη παλιά οι άντρες του χωριού πήγαιναν στο ποτάμι, τον Γερακάρη, μέχρι τότε είχε πολύ νερό, με αναμμένα δαδιά και ένα σακούλι και σήκωναν τις πέτρες και έβγαζαν καβούρια και καβουρομάνες. Γέμιζαν από ένα σακούλι ο καθένας. Η μάνα μου τα έβαζε σε έναν μεγάλο χαλκοματένιο τέτζερη. Όλη τη νύχτα ακούγαμε κρακ-κρακ γιατί προσπαθούσαν να φύγουν. Εμείς τα παιδιά πιάναμε κανένα μικρό να παίξουμε και μας έλεγαν ότι, άμα μας φύγει, θα γίνει σκορπιός και θα μας φάει. Τα μαγείρευαν με τσιγαρολάχανα ή τηγανητά (κουρκούτι). Το φαγώσιμο μέρος ήταν ελάχιστο αλλά η νοστιμιά και το άρωμα μεγάλα.

Τα «γιατροσόφια» και οι «καλογιατροί» για τα δόντια στα χωριά μας, πριν από τα φάρμακα και τους οδοντιάτρους

Δύο σημειώματα, που έχουν δημοσιευτεί στο περιοδικό μας, αφορούν στις ιατρικές πρακτικές που εφαρμόζονταν και στα φαρμακευτικά μέσα που είχαν στην διάθεσή τους οι συμπατριώτες μας παλαιότερα. Συγκεκριμένα, αναφέρονται στην εποχή του μεγάλου ξεσηκωμού του 1821 και στην εποχή της γρίπης του 1918 (βλ. Σταύρου Θ. Καλκάνη, «Εμπειρικοί γιατροί και ιατρικές πρακτικές στην περιοχή μας – και αλλού – το '21», Η Φάρμακ 68 (2018) 3-6 και «Η ισπανική γρίπη του 1918 όπως την έζησε (;) μια οικογένεια στους Γοράνους», Η Φάρμακ 73 (2020) 5-8.

Οι τραυματισμοί του 1821 αντιμετώπιζονταν με ακρωτηριασμούς και αυτοσχέδια καταπλάσματα, ενώ τη γρίπη του 1918, που ξεκλήρισε ολόκληρες οικογένειες στα χωριά μας, προσπαθούσαν να την αντιμετωπίσουν οι συμπατριώτες μας (και όλος ο κόσμος) με λίγο κινίνο και ασβέστωμα των σπιτιών.

Αντίστοιχη ήταν και η αντιμετώπιση των προβλημάτων που είχαν (και) οι συμπατριώτες μας στα προβλήματα με τα δόντια τους έως και τα μέσα του περασμένου αιώνα. Χρησιμοποιούσαν αυτοσχέδια «γιατροσόφια» (ή μαντζούνια), που ήταν στην ουσία βότανα ή αφειψήματα βοτάνων της περιοχής. Δυστυχώς όμως αυτά δεν αντιμετώπιζαν παρά μόνο στοιχειωδώς τον πόνο και τα άλλα προβλήματα των δοντιών. Κατά κανόνα κατέληγαν σε επώδυνες εξαγωγές δοντιών.

Οι σημερινοί συμπατριώτες μας -και ιδίως οι νέοι- δεν γνωρίζουν ή και δύσκολα μπορούν να φανταστούν τις συνθήκες, τα μέσα και τις δυνατότητες αντιμετώπισης, αλλά και την συνήθη κατάληξη των προβλημάτων των δοντιών έως τις αρχές -τουλάχιστον- του περασμένου αιώνα.

Τα γιατροσόφια και τις εξαγωγές εφαρμόζαν ή διενεργούσαν συνήθως ηλικιωμένες γυναίκες των χωριών και άντρες ή γυναίκες που είχαν τη φήμη εμπειρών και επιδέξιων «ειδικών». Ήταν οι λεγόμενοι «καλογιατροί» των δοντιών ή «κομπογιαννίτες», που ο όμως δεν είχαν τις γνώσεις -κυρίως- και τα σημερινά εργαλεία ή υλικά.

Τα βότανα (ή βοτάνια ή δρόγες / drogae / drugs) τα εναπόθεταν στα ούλα του πονεμένου δοντιού (μετά από σύνθλιψη σε λάδι ή αποξήρασή τους και τρίψιμο σε σκόνη) ή τα είχαν διαβρέξει με νερό για ημέρες (εμβρέγματα) ή τα είχαν εμβαπτίσει σε βραστό νερό (εκχύματα) ή τα είχαν βράσει σε νερό (αφειψήματα) ή τα είχαν διαλύσει σε νερό (εκχυλίσματα) ή σε οινόπνευμα (βάμμα)...

Με αυτά έκαναν «μπουκώματα», επιθέματα ή κομπρέσες, μερικά όμως τα κατάπιναν (καταπότια). Σχεδόν πάντα, βέβαια, ξεκινούσαν με τσίπουρο αλλά και ελαιόλαδο που «μπούκωναν» για αρκετή ώρα για να καταπραΰνουν τον πόνο. Όταν το τσίπουρο ήταν αρκετό και το κατάπιναν δρούσε φυσικά και ως

«ζαλιστικό»... Όμως πάντα υπήρχε το ερώτημα -και η ανησυχία- της δοσολογίας ή της πιθανής τοξικότητας.

Συγκεντρώσαμε πληροφορίες και μνήμες από την ευρύτερη περιοχή μας και καταγράφουμε τα συνηθέστερα γιατροσόφια από βοτάνια της γης μας, αλλά και τις συνήθειες χρήσεις και δράσεις τους. Μερικά από αυτά ήταν:

- ο γλυκάνισος (ως σκόνη ή οδοντότριμμα ή με μάσημα σπόρων, ως αφέψημα, έκχυμα, έμβρεγμα, αιθέριο έλαιο, ...για χαλαρά δόντια και ούλα, τονωτικό), η λεβάντα (ως αφέψημα για τον πόνο των δοντιών ή και ως στερεωτικό των δοντιών,...), το πορτοκάλι (ως έλαιο για ηρεμιστική δράση / χαλάρωση...)

- η τσουκνίδα (κοπανισμένη, αποξηραμένη ή βρασμένη ως επίθεμα ή με πλύσεις και ως αφέψημα για να σταματά την αιμορραγία των ούλων ...), το μελισσόχορτο (ως αλοιφή ή κατάπλασμα ή μπουκώματα κατά του οδοντόπικνου αλλά και μυρωδικό κατά της άσχημης αναπνοής,...), η μουριά (ως πυκνό αφέψημα των φύλλων της για μπουκώματα και γαργαρισμούς κατά των πόνων των δοντιών και των ούλων,...)

- το γαρύφαλλο -κυρίως-, το θυμάρι, η πιπερόριζα και η μαντζουράνα (ως οδοντότριμμα, ως σκόνη ή αλοιφή με πολτοποίηση για κομπρέσες, ως λάδι με σύνθλιψη, ως αφειψήματα ή εκχύματα... κατά του πόνου των δοντιών και αρωματισμό της αναπνοής,... και ως αντισηπτικά, αντιβακτηριδιακά, αντιφλεγμονώδη,...)

- η μέντα, ο δυόσμος και το φλισκούνι -που είναι φυτά συγγενή- (ως αλοιφές σε καταπλάσματα και κομπρέσες, ως εκχύματα και εκχυλίσματα, έλαια, επιθέματα φρέσκων φύλλων τους,..., για αρωματισμό, αντισηψία,...)

Οι γυναίκες των χωριών μας αναλάμβαναν συνήθως τη συλλογή, την επεξεργασία αλλά και τη χορήγηση των παραπάνω γιατροσοφιών. Τα ονόματα των περισσότερων από τους άντρες ή τις γυναίκες της περιοχής μας που είχαν αυτές τις δυνατότητες έχουν χαθεί, δυστυχώς, ή συντηρούνται στη μνήμη μόνον των μελών των οικογενειών τους. Με αυτό το σημείωμα διασώζουμε το όνομα της Σταυρούλας Σουρτζή (το γένος Στρατάκου, με καταγωγή από τους Γοράνους) που πέθανε κατάκοιτη στο Ξηροκάμπι. Η κόρη της Ουρανία Παντελή Φραγκή, που έζησε στο Ξηροκάμπι (και τα τελευταία της χρόνια στον Καναδά) έχει διηγηθεί και γράψει ότι πολλοί που διέκριναν και συνέλεγαν μερικά από τα βοτάνια που αναφέραμε τα έδιναν στη μητέρα της για να τα επεξεργαστεί.

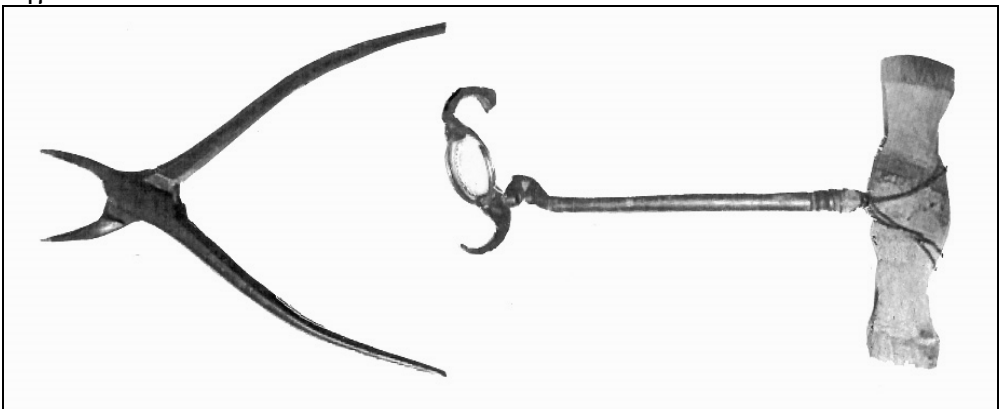
Όμως και τότε -και τώρα για όσους / όσες τα χρησιμοποιούν ακόμα- έπρεπε (και πρέπει) να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στη δοσολογία ή την τοξικότητά τους. Ιδιαίτερα σήμερα με τους ψεκασμούς και τα φυτοφάρμακα (...). Τα βότανα δεν είναι πανάκεια.

Σπανιότατα στο παρελθόν οι συμπατριώτες μας φρόντιζαν τα δόντια τους όσο αυτά δεν παρουσίαζαν προβλήματα. Μια από τις πρακτικές που χρησιμοποιούσαν για τη φροντίδα τους ήταν το μάσημα λεπτών κλαδιών ή ριζών κάποιων από τα φυτά που προαναφέραμε και έβρισκαν εύκολα. Αυτά με

το μάσημα των άκρων τους κατέληγαν σε θυσάνους που διευκόλυναν τον καθαρισμό των δοντιών και την αποφυγή εναπόθεσης πέτρας σε αυτά. Δραστικότερο μέσο ήταν η χρήση αυτοσχέδιων «ψηκτρών» με μακριά λαβή (τους λεγόμενους και «δοντοτρίφτες»). Τους κατασκεύαζαν από ζωικές τρίχες (κυρίως από τις ράχες χοίρων) και με αυτές έτριβαν τα δόντια επιθέτοντας τρίμματα ή πολτό / αλοιφή ή λάδι από μερικά από τα παραπάνω βότανα (όπως το μελισσόχορτο, η πιπερόριζα, το γαρούφαλλο ή ο δυόσμος,...).

Όταν τα γιατροσόφια δεν ήταν αποτελεσματικά ή επαρκή για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των δοντιών και του πόνου αιμορραγιών, τότε επιδέξιες ή απλώς ψύχραιμες ηλικιωμένες γυναίκες αναλάμβαναν συνήθως την περαιτέρω δράση που ήταν μονόδρομος. Την αφαίρεση του δοντιού. Πολλοί κατέφευγαν στους καλογιατρούς ή τους «κομπογιαννίτες». Αυτοί ήταν κάτοικοι των χωριών ή περιπλανώμενοι. Τους έλεγαν «καλογιατρούς» γιατί αυτοαποκαλούνταν και διαφημιζόνταν ως καλογιατροί, ενώ τους αποκαλούσαν και «κομπογιαννίτες» γιατί συνήθιζαν να κρατούν μυστικά τα γιατροσόφια τους σε μαντίλια δεμένα σε κόμπους. Πολλοί από αυτούς ήταν απλώς επιδέξιοι που ασκούσαν και το επάγγελμα του κουρέα, ειδικευόμενοι μάλιστα και στις αφαιμάξεις με βδέλες που μάζευαν από λιμνάζοντα νερά.

Πολλοί «ειδικοί» για τα δόντια είχαν για την εξαγωγή των δοντιών και ειδικές «τανάλιες» (τις λεγόμενες «δοντάγρες» ή «οδοντάγρες»). Είναι γνωστό ότι με αυτές μερικές φορές, αστοχούσαν και έβγαζαν (αντί το πονεμένο δόντι) άλλο ή άλλα γειτονικά τους. Αυτές οι τανάλιες μεταβιβάζονταν από γενιά σε γενιά στα μέλη των οικογενειών που της κατείχαν. Δυο από αυτές τις τανάλιες διασώζονται από την οικογένεια του Πέτρου Σταύρου Ρηγάκου (βλ. φωτογραφία). Αυτές τις έφερε στους Γοράνους από την Αμερική (περίπου το 1950) η μητέρα του Γεωργίου Κ. Ρηγάκου (ή Σταυράκου) Σταυρούλα (το γένος Κυριακάκου). «Εκείνα τα χρόνια αυτές οι τανάλιες ανακούφισαν πάρα πολλούς Γορανίτες βγάζοντάς τους τα χαλασμένα τους δόντια ...» σημειώνει η Αιμιλία Π. Ρηγάκου.

Οι δύο «δοντάγρες» που κατέχει (από το 1950) η οικογένεια Πέτρου Ρηγάκου

Καταγράφουμε, τέλος, μία από τις πολλές δεισιδαιμονίες των κατοίκων των χωριών μας που απέδιδαν το πέσιμο το δοντιών στο ότι κάποιοι παθόντες είχαν ανοιχτό το στόμα τους καθώς μια σειρά από κάμπιες των πεύκων σέρνονταν στο έδαφος μπροστά τους.

Καταγράφουμε, επίσης, και μία από τις πολλές απάτες που είχαν επιχειρηθεί τότε. Είχαν κυκλοφορήσει και επωλούντο την δεκαετία του 1950 στις πόλεις Αθήνας και Πάτρας γυάλινα φιαλίδια -τα λεγόμενα «υαλάκια» ή «γυαλάκια»- που περιείχαν σύμφωνα με τις ετικέτες «δοντόνερο». Αυτό διαφημιζόταν «ως το μόνον θεραπευτικόν ιατρικόν που καταπαύει τον πόνο και προφυλάττει τους οδόντας από πάσαν ενδεχόμενη ασθένεια...». Αυτά τα γυαλάκια, σύμφωνα με μαρτυρίες παλαιότερων, είχαν φτάσει μέχρι και στα χωριά μας.

Όλα αυτά τα ματζούνια, οι πρακτικές που εφαρμόζονταν και οι ψευτογιατροί των δοντιών τελείωσαν ή, τουλάχιστον, εξαφανίστηκαν (;) σιγά-σιγά, όταν οι πρώτοι οδοντίατροι απόφοιτοι των Πανεπιστημίου εγκαταστάθηκαν και στην περιοχή μας.

Όμως αυτό το σημείωμα ας είναι ένα μνημόσυνο για εκείνους τους καλοπροαίρετους πρακτικούς «γιατρούς» και «γιάτρισσες» που είχαν σκοπό να γλυκάνουν τον πόνο και να θεραπεύσουν τους αρρώστους.

Γεωργίου Στ. Ξηροπόδη

Οι «μαθητομνήμονες» των σχολικών μας χρόνων

Κάνοντας φέτος μακρύτερες από άλλα χρόνια διακοπές στο χωριό μου, αφού έλειψα και εργάστηκα τα περισσότερά μου χρόνια στον Καναδά, περνάω πολλές ώρες με παλιούς συμμαθητές και πολλές συμμαθήτριές μου συζητώντας κυρίως για τα σχολικά μας χρόνια.

Συχνά κάποιος ή κάποια θυμάται κάποιον ή κάποια από τους παλιούς συμμαθητές ή παλαιές συμμαθήτριές μας από το Δημοτικό ή το Γυμνάσιο ή το Λύκειο, αλλά οι υπόλοιποι τον ή την έχουν ξεχάσει ... Δεν θυμόμαστε πολλές φορές ούτε καν τα χαρακτηριστικά τους ή δεν ξέρουμε τίποτα για την πορεία τους ή τη ζωή τους μετά το σχολείο.

Αντιγράφοντας πολλά σχολεία της χώρας μας και, από ό,τι ξέρω, όλα τα σχολεία του Καναδά, προτείνω να ενθαρρύνονται από τους γονείς οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές των σχολείων μας να φωτογραφίζονται πριν το τέλος κάθε χρονιάς.

Ίσως σε λίγες σελίδες, σε ένα ημερολόγιο ή έναν «μαθητομνήμονα», να απομνημονεύονται ονόματα και φωτογραφίες τους στην τάξη τους, σε γιορτές, σε σχολικές παραστάσεις, σε μαθητικές δράσεις, σε εκδρομές, ... Μάλιστα, η ηλεκτρονική μορφή ενός τέτοιου μαθητομνήμονος δεν απαιτεί έξοδα.

Όστε να θυμούνται όλοι και όλες, ακόμη και μετά από πολλά χρόνια, όλους και όλες ...

Παναγιώτη Δ. Χριστοφιλάκου
Τα πρώτα αυτοκίνητα και τρακτέρ στα Ανώγεια

Το πρώτο αυτοκίνητο που ήρθε στο χωριό μας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ήταν του γερο-Μένταβλου (Μανωλόπουλου). Μάλλον ήταν μάρκας Σεβρολέτ σίγουρα όμως ήταν Αμερικάνικο. Το θυμούνται αμυδρά. Ήταν μεγάλο, ατσούμπαλο στο σχήμα, γερό σιδερικό, με μεγάλα φανάρια, μασπιέ και μανιβέλα. Όταν ήρθε πρώτη μέρα στο χωριό και το αντίκρισαν οι Ανωγειάτες στην πλατεία τα έχασαν! Δεν καταλάβαιναν τι είναι ακριβώς! Ήταν άλλωστε κάτι άγνωστο για τους περισσότερους και ειδικά του γηραιότερους. Λέγεται, λοιπόν, πως, όταν το πάρκαρε ο γερο-Μένταυλος, μαζεύτηκε όλη η πλατεία και, αφού το περιεργάζονταν για αρκετή ώρα, κάποια στιγμή κάποιος του έφερε σανό να φάει! Και αναρωτιόταν γιατί δεν έτρωγε!!! Μάλιστα λέγεται πως ο γερο-Μένταυλος δεν έβλεπε και καλά λόγω ηλικίας αλλά δεν ήξερε να οδηγήει και πολύ καλά, με αποτέλεσμα να πατά και καμιά κότα στον δρόμο!!!

Μετά το τέλος του πολέμου αλλά και του εμφυλίου, ξεκίνησαν να αγοράζουν δειλά δειλά και άλλοι Ανωγειάτες. Ήταν μεγάλη αλλαγή και έκτοτε θα άλλαζε όψη, με πολύ αργές διαδικασίες, η ζωή του χωριού. Άλλωστε οι μετακινήσεις μέχρι τότε ήταν εξαιρετικά δύσκολες με τα μουλάρια, τα άλογα, τα κάρα αλλά βεβαίως και με τα πόδια. Ο Παναγιώτης Δαρβίρης, ο Γεώργιος Τζανέτος, ο Στράτης Φόρτσας και ο Παναγιώτης Παναγάκος (Μητσάκης) αγοράζουν αμάξια της εποχής εκείνης. Μάλιστα οι περισσότεροι γνώριζαν λίγη οδήγηση από τον στρατό. Αργότερα το '50 και ο Αθανάσιος Σαχλάς. Έκτοτε αγοράζονται σταδιακά όλο και περισσότερα, αλλά δυστυχώς τα παλαιότερα εκείνα, δεν τα έχουμε πια στο χωριό μας σήμερα.

Αναμνηστική φωτογραφία με τα άλογα και το άροτρο

Τα τρακτέρ άλλαξαν ριζικά τη ζωή των αγροτικών κοινωνιών σε όλο τον κόσμο, πυροδοτώντας μία τεράστια ανάπτυξη στην αγροτική παραγωγή. Ουσιαστικά και πρακτικά «λύθηκαν» τα χέρια των αγροτών, που ήταν για

χρόνια δεμένα πάνω στα σιδερένια άροτρα. Ο αγώνας στα ανωγειάτικα κτήματα ήταν συνεχής, αδιάκοπος με τα άλογα και τα γαϊδούρια για βοηθούς να σέρνουν τα υνιά, με τα τσουγκράνια, τις τσάπες, τα δεκράνια και τα μακριά ραβδιά με τις ψηλές σκάλες για το μάζεμα των ελιών κ.α. Οι παλαιοί θυμούνται και γνωρίζουν καλύτερα.

Αρχικά, πριν το '50 είχαν κάνει την εμφάνιση τους κάποια μικρά μηχανοκίνητα φρεζάκια στο εμπόριο, τα οποία λίγοι Ανωγειάτες είχαν τη δυνατότητα να αγοράσουν.

Εκεί λοιπόν στις αρχές της δεκαετίας του '50 αγοράζεται συνεταιρικά το πρώτο τρακτέρ στο χωριό από τον Δημήτριο Παναγάκο (Μητσάκη), τον Παναγιώτη Κόνιαρη και τον Ιωάννη Λαμπράκο (Μπόταρη). Ήταν το Massey Ferguson 25, χρώματος γκρι, με μανιβέλα και ένα λεβιέ ταχυτήτων, τιμής 50.000 δραχμών. Ακολουθεί λίγους μήνες αργότερα, ο Αθανάσιος Σαχλάς αγοράζοντας το ίδιο τρακτέρ με τιμή 100.000 δραχμών λόγω αναπροσαρμογής του δολαρίου τότε.

Μετά, στα τέλη του '50 αρχές του '60, ο Παναγιώτης Λαμπράκος αγοράζει Zetor, το οποίο φώναζαν στο χωριό «το σιδερένιο άλογο». Το 1963 ο Παναγιώτης Χριστοφιλάκος (Καραντάνης) αγοράζει το Fordson Super Dexta, ενώ και ο Κωνσταντίνος Λαμπράκος (Λούμπας) αγοράζει και αυτός ύστερα άλλο ένα μικρότερο Fordson. Μάλιστα τότε οι αντιπρόσωποι έδιναν με το τρακτέρ και ένα δύαινο για την άροση των κτημάτων. Μικρής ισχύος τρακτέρ βέβαια αλλά ήταν τεράστια η αλλαγή. Χαρακτηριστικό είναι και το πρώτο ιδιαίτερο τρακτέρ, το οποίο μάλλον είχε τέσσερις ίδιου μεγέθους ρόδες και έστριβε μπλοκάροντας ταυτόχρονα τις δύο ανάλογα από πια μεριά ήθελε να στρίψει. Όπως τα ερπιστριοφόρα. Το έφερε από την Αμερική ο Γ. Γάββαρης στα τέλη του '60, του οποίου η μάρκα όμως δεν είναι γνωστή. Ακολουθούν έκτοτε όλο και περισσότεροι να αγοράζουν τρακτέρ, κυρίως μάρκας Fordson και Ferguson.

Ο Παναγιώτης Αθ. Σαχλάς, τον οποίο ευχαριστώ για την παραχώρηση της φωτογραφίας, και η αδερφή του με το τρακτέρ του πατέρα τους.

Το ΚΕΕΜ και η οικονομική του σχέση με το Ξηροκάμπι

Το ΚΕΕΜ (Κέντρο Εκπαίδευσης, Εφοδιασμού και Μεταφορών) του Ελληνικού Στρατού συστήθηκε τον Απρίλιο του 1945 με διαταγή του Υπουργείου Στρατιωτικών. Αρχικά εγκαθίσταται στην περιοχή της Καλλιθέας στην Αθήνα, στην τότε λειτουργούσα Σιβιτανείδιο Επαγγελματική Σχολή. Μετά από σειρά αναδιοργανώσεων, τον Απρίλιο του 1955, το ΚΕΕΜ μετασταθμεύει στο στρατόπεδο «Ξηροκαμπίου», το οποίο αργότερα μετονομάστηκε σε στρατόπεδο «Συνταγματάρχη Κωνσταντίνου Δαβάκη» και είναι ισότιμο του στρατιωτικού σχηματισμού ταξιαρχίας (περίπου 3000 άνδρες), περίπου 2,5 χιλιόμετρα ανατολικά του Ξηροκαμπίου.

Η λειτουργία του στρατοπέδου αυτού απ' το 1955 και μετά μέχρι το 2018 (σταδιακά και με πτωτική πορεία μέχρι σήμερα λόγω της μείωσης των στρατιωτών που κατατάσσονταν για εκπαίδευση) επηρέασε σε σημαντικό βαθμό την οικονομική ζωή κυρίως του Ξηροκαμπίου αλλά και της ευρύτερης περιοχής του νομού μας. Η περιοχή (χωριά και πόλεις Γύθειο και Σπάρτη κλπ) είχε οργανωμένη από πλευράς υποδομών αγορά τελικού καταναλωτή (καταστήματα εστίασης, ψυχαγωγία κλπ) που χρειάζεται ένας πελάτης των υπηρεσιών που απαιτούνται για να περάσει ευχάριστα ένας κατά την έξοδό του από το στρατόπεδο με μερικές ώρες (συνήθως Σαββατοκύριακο).

Μετά την κατάταξη των νεοσύλλεκτων στρατιωτών αυτοί έμεναν εντός του στρατοπέδου για 30 ημέρες περίπου, ορקיζόντουσαν και στη συνέχεια έπαιρναν άδειες αλλά και εξόδους κατά τα Σαββατοκύριακα με κυρίως προορισμό το Ξηροκάμπι λόγω της μικρής απόστασης από το στρατόπεδο.

Στον τοίχο (μάντρα) του στρατοπέδου που βλέπει προς το Ξηροκάμπι τοπικοί μικροεπιχειρηματίες κάτοικοι από την περιοχή μας είχαν ανοίξει κιόσκια πώλησης ψιλικών, ζαχαρωδών, τσιγάρων κλπ φρουτών αλλά και ταβέρνες (οικογένειες: Ορφανάκου, Βλάχου, Λεονταρίτη) και πωλούσαν από τη δυτική πλευρά του στρατοπέδου τα εμπορευόμενα αυτά είδη αλλά σέρβιραν και φαγητό σε καλές τιμές, ποιότητα και εξυπηρέτηση.

Κατά τις δεκαετίες 1960-1970-1980 οι στρατιώτες του στρατοπέδου αυτού είχαν έξοδο συνήθως Σαββατοκύριακα και στην πλατεία και τους γύρω χώρους της πλατείας Ξηροκαμπίου έρχονταν από το ΚΕΕΜ από 500-600 στρατιώτες με στολή εξόδου. Η έξοδος αυτή διαρκούσε από το μεσημέρι μέχρι τη δύση του Ηλίου οπότε έληγε η σχετική άδεια και επέστρεφαν όλοι στο Στρατόπεδο.

Οι λόγοι που προτιμούσαν το Ξηροκάμπι για έξοδο ήταν:

- 1) Κοντινή απόσταση από το στρατόπεδο (περίπου 30 λεπτά) με τα πόδια στο Ξηροκάμπι.
- 2) Μηδενικό κόστος μετάβασης. Εξάλλου δεν υπήρχε τοπική συγκοινωνία και τα ταξί ήταν ελάχιστα τότε.

3) Καλά οργανωμένη αγορά (κυρίως στην πλατεία του χωριού μας) και πιο συγκεκριμένα 6 εστιατόρια (Αφών Γεωργόπουλου, Αφών Παπαδημητρίου, Παναγ. Παπαδάκου, Απόστολου Μανδραπήλια, Λεωνίδα Ανδρεάκου, Μαστοράκου) με πλήρη κουζίνα, καλό φαγητό, τέσσερα καφενεία (Θ. Μανδραπήλια, Ευαγ. Κυριακάκου, Ν. Μιχαλάκου, Ευαγ. Παπαδάκου), ένα περίπτερο (Μανδραπήλια - Λεονταρίτη), σφαιριστήρια μπιλιάρδα (Δημ. Μηνόπετρα) και ένας κινηματογράφος του Γ. Σολωμου, που οι προβολές του (προσαρμοζόμενες στο ωράριο των εξοδούχων στρατιωτών) είχαν έναρξη γύρω στις 3 το μεσημέρι. Οι περιπατητές της σχετικής βόλτας από το πάνω μέρος της πλατείας, που ήταν η οθόνη του κινηματογράφου, άκουγαν κατά τις 3 με 4 το μεσημέρι πυροβολισμούς από τα μεγάφωνα της οθόνης, όταν π.χ. έπαιζε κάποια πολεμική ταινία, και ταυτόχρονα με τα μεγάφωνα των εστιατορίων της πλατείας Ξηροκάμπιου στη διαπασών οι πελάτες - στρατιώτες εξαντλούσαν το ωράριο παραμονής στο χωριό μας (ενόψει επιστροφής στο ΚΕΕΜ) με χορό τραγούδι συνοδεία Καζαντζίδη και Μπιθικιώτη και λοιπών αστέρων της τότε εποχής...

4) Οι τιμές ειδικά στα εστιατόρια ήταν πολύ χαμηλές εξ αιτίας του ότι όλα τα προσφερόμενα είδη ήταν τοπικά με δεδομένο ότι τότε (δεκαετία 1960-1970-1980) οι καταστηματάρχες ως πρώτες ύλες παρασκευαζομένων εδεσμάτων προτιμούσαν τους ντόπιους κτηνοτρόφους και παραγωγούς αγροτικών προϊόντων.

Γύρω στις 6 το απόγευμα τους χειμερινούς μήνες και περίπου στις 8 τους θερινούς όλοι οι στρατιώτες αυτοί εξοδούχοι του στρατοπέδου επέστρεφαν στο στρατόπεδο και τα καταστήματα που προαναφέραμε. Αυτά στη συνέχεια συνέχιζαν τη λειτουργία τους και εξυπηρετούσαν τους ντόπιους κατοίκους.

Οι 5-6 ώρες παραμονή των στρατιωτών αποτελούσε μια συμπυκνωμένη και αιφνίδια μεγάλη ζήτηση ειδών εστίασης (φαγητό κλπ) και υπηρεσιών (κινηματογράφος, μπιλιάρδα) αλλά σταδιακά με την εμπειρία τους τα τοπικά καταστήματα που προαναφέρθηκαν την κάλυπταν πλήρως, αποκλειστικά με τοπικό προσωπικό. Αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία τοπικής μικροοικονομίας με οικονομικά μεγέθη και οφέλη για την περιοχή.

Πράγματι, με τα δεδομένα αυτά το Ξηροκάμπι πέραν των χαρακτηριστικών του στοιχείων για εκείνη την εποχή (δεκαετίες 1960-1970-1980), που συγκροτούσαν μια συνήθη τυπική Ελληνική Κοινότητα χωρίς ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (όπως τουριστικά, αναψυχής κλπ), απέκτησε λόγω της θέσης του (γεινίαση με το ΚΕΕΜ) μία δυναμική αγορά με έσοδα από τελικό καταναλωτή, που απαντάται μόνο σε τουριστικούς προορισμούς, τα σαββατοκύριακα και μάλιστα με τακτική χρονική περιοδικότητα (δύο ημερών την εβδομάδα) και σε ετήσια βάση περίπου 90 ημέρες τον χρόνο ποσοστό 24% (διόλου ευκαταφρόνητο).

Είναι γνωστό ότι κάθε η Ελληνική Οικογένεια, όταν έχει στρατευμένα παιδιά, στέλνει κατά συνήθη πρακτική πάντοτε ένα χρηματικό ποσό για την κάλυψη εκτάκτων αναγκών του παιδιού της στρατιώτη κατά τις εξόδους του

(π.χ. διασκέδαση, φαγητό κλπ) ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η σίτιση, διαμονή κλπ παρέχεται δωρεάν από τις στρατιωτικές μονάδες.

Το ποσό αυτό (το χαρτζιλίκι) κατά τα κοινώς αποδεκτά τότε που και εμείς οι ίδιοι βιώσαμε κυμαινόταν κατά μέσο όρο από 300-1000 δραχμές τον μήνα και ανάλογα με το εισόδημα κάθε οικογένειας. Από το στρατόπεδο ΚΕΕΜ σε κάθε έξοδο στρατιωτών προς στο Ξηροκάμπι (Σάββατο, Κυριακή) το χωριό μας δεχόταν περί τους 1.000-1.200 στρατιώτες και τις δύο μέρες.

Είναι γνωστό σύμφωνα με την συνήθη πληθυσμιακή καταναλωτική συμπεριφορά προς τα βασικά είδη, αλλά και τεκμηριωμένο στην ελληνική πραγματικότητα, ότι η στέρηση συνήθων βασικών καταναλωτικών συμπεριφορών σε πληθυσμιακές ομάδες από διαφόρους λόγους, όπως εδώ είναι η στράτευση, ωθούν τον καταναλωτή και ειδικά τον Έλληνα στρατιώτη καταναλωτή σε ασυνήθιστη αυξημένη θετική τάση για κατανάλωση βασικών αγαθών (τροφή, διασκέδαση, ψυχαγωγία) κατά την έξοδό του από το στρατόπεδο που υπηρετεί και εκπαιδεύεται. Ο στρατιώτης δεν έχει απογαλακτιστεί από τις προ της στράτευσης του συνήθεις καταναλωτικές συνήθειες και αυτόματα με τη στράτευσή του αυτές περιορίζονται δραστικά εντός του στρατοπέδου που υπηρετεί. Αποτέλεσμα αυτού είναι ότι σε λίγες ώρες προσπαθεί να καλύψει φαγητό, διασκέδαση, ψυχαγωγία κλπ στον πλησιέστερο τοπικό προορισμό (πόλη ή χωριό) και συνακόλουθο να προβαίνει σε υψηλές καταναλώσεις (φαγητού, προϊόντων, υπηρεσιών διασκέδασης) και φυσικά αυτό να συνεπάγεται χρηματική δαπάνη.

Από πληροφορίες που αντλήθηκαν παλαιότερα από μέλος οικογενείας ιδιοκτήτου εστιατορίου προ ετών (μακαρίτη Νικόλαο Λ. Γεωργόπουλο) προέκυψε ότι από τους εξερχόμενους του στρατοπέδου στρατιώτες το 50% σιτίζετο στα εστιατόρια που προαναφέρθηκαν και το υπόλοιπο 50% χρησιμοποιούσε τον χρόνο παραμονής για κινηματογράφο, καφενείο, σφαιριστήρια, βόλτες κλπ.

Η κύρια λοιπόν καταναλωτική συμπεριφορά ήταν εκείνη των εστιατορίων με ένα μέσο όρο 600 στρατιωτών εβδομαδιαίως που επισκέπτοντο το χωριό μας, οι 300 σιτίζοντο (άρα μηνιαίως $300 \times 4 = 1.200$ στρατιώτες) και με δεδομένο ότι η μέση κατανάλωση για κάθε στρατιώτη ήταν περί τις 200 δραχμές (τότε) για κάθε έξοδο υπήρχε ετήσια είσπραξη $1.200 \times 200 \times 12 = 2.880.000$ δραχμές. Οι λοιπές καταναλώσεις ήταν 1.200 στρατιώτες \times 50 δραχμές \times 12 μήνες = 720.000 δραχμές ετησίως. Συνολικά $3.600.000$ δραχμές (στρογγυλοποιημένο) ετησίως, ποσό διόλου ευκαταφρόνητο για μια μικρή κοινότητα όπως το Ξηροκάμπι.

Πέραν αυτού τα τοπικά καταστήματα που προαναφέρθηκαν (ειδικά της εστίασης), ενώ ήταν οικογενειακές επιχειρήσεις και κατά τη συνήθη λειτουργία τους απασχολούσαν περίπου 10 άτομα (ιδιοκτήτες και μέλη των οικογενειών τους), τα σαββατοκύριακα και για το διάστημα από μεσημέρι έως απόγευμα (6 ώρες) είχαν και έκτακτο προσωπικό (15-20 εργαζόμενους).

Τα τελευταία χρόνια και περί το έτος 2018 το ΚΕΕΜ έχει καταργηθεί ως κέντρο νεοσύλλεκτων και η εκπαίδευση νεοσύλλεκτων στο ΚΕΕΜ δεν πραγματοποιείται. Οι στρατεύσιμοι δεν παρουσιάζονται στο ΚΕΕΜ αλλά πηγαίνουν απευθείας στις μονάδες τοποθέτησης τους που έχουν τελικό προορισμό και το ΚΕΕΜ παραμένει μόνο ως μονάδα εκπαίδευσης και χορήγησης ειδικοτήτων (Οδηγών, Μαγείρων και Αρτοποιών). Έτσι στο στρατόπεδο του ΚΕΕΜ έχει παραμείνει μικρός αριθμός στρατιωτών και έχει σχεδόν μηδενιστεί η προσέλευση τους στο χωριό μας αλλά και στην ευρύτερη περιοχή.

Με το δεδομένο αυτό και επειδή η περιοχή (Σπάρτης - Γυθείου και γύρω χωριών και το Ξηροκάμπι) έχει αποστερηθεί από το σημαντικό αυτό έσοδο όχι μόνο των εξοδούχων στρατιωτών αλλά και από σημαντικά ποσά ορισμένων ειδών που το ΚΕΕΜ για τη σίτιση των στρατιωτών προμηθευόταν από τοπικές επιχειρήσεις, τοπικοί παράγοντες (εμπορικοί σύλλογοι, τοπικοί επιχειρηματικοί παράγοντες, βουλευτές κλπ) έχουν επιδοθεί σε μια προσπάθεια επαναφοράς του ΚΕΕΜ στην πρότερη λειτουργία του και ευχής έργου είναι η προσπάθεια αυτή να ευοδωθεί για την οικονομική τόνωση της τοπικής κοινωνίας.

Παναγιώτη Γ. Λαμπρινού
Ο καιρός στα χωριά μας

Αύγουστος

23: Βροχή για τριάντα λεπτά.
24-25: Ψιλοβροχές.
27: Βροχή μια ώρα.
28: Ψιλοβροχές.
31: Καλή βροχή για σαράντα λεπτά.

Σεπτέμβριος

27: Βροχές.

Οκτώβριος

14-15: Βροχές.

Νοέμβριος

5-6: Βροχές. Έπεσε το πρώτο χιόνι στον Ταΰγετο.
17: Βροχές.
22-23: Βροχές. Το πρώτο κατέβασμα της Ρασίνας. Χιόνι στον Ταΰγετο.
28-30: Βροχές.

Τάσου Κων. Φραγκή
Ο Παναγής Σκουριώτης
(δεύτερο μέρος)

Ο Παναγής Σκουριώτης στη συνέχεια αφοσιώθηκε στην αντιμετώπιση του Αγροτικού Προβλήματος, που η λύση του θα περιόριζε πολλά δεινά. Την ανεργία και την υποαπασχόληση, την υπανάπτυξη και τις κοινωνικές ανισότητες που συντηρούσαν τις κραυγαλέες αντιθέσεις ανάμεσα στο χωριό και την πόλη.

Έτσι βάλθηκε να ερευνά και να μελετάει συστήματα που εφάρμοζαν διάφορες χώρες σε Ανατολή και Δύση. Στο τέλος κατέληξε σε ένα σχέδιο με κορμό τον Αγροτικό Συνεταιρισμό και θεμελιώδεις όρους τη βιομηχανοποίηση, την επιστημονική εργασία στη Γη, την επιμόρφωση των παραγωγών και την ενσυνείδητη δέσμευσή τους στην υποστήριξη της Ιδέας του Συνεργατισμού και της αλληλέγγυας ευθύνης. Σαν τελειώσε και έβαλε τα πονήματά του στα «χαρτιά», άρχισε να αναζητά την ευκαιρία να περιοδεύσει στο ελληνικό χωριό να δει ο ίδιος την πραγματικότητα, ν' ακούσει τους αγρότες, να καταλάβει την ψυχροσύνθεση και τη νοοτροπία του μεγαλοκτηματία και του αγρότη εκείνου με τον μικρό κλήρο, να διαπιστώσει τι δεν ταιριάζει στα ήθη και τις παραδόσεις της ελληνικής υπαίθρου και να κάνει τις αναγκαίες προσαρμογές.

Αλλά ως στέλεχος της Κεντρικής Διοίκησης (Γενικός Διευθυντής Υπουργείου) και συχνά ως Διοικητής και Νομάρχης σε διάφορες Περιφέρειες της χώρας (Φλωρίνης, Δράμας, Ηρακλείου Κρήτης, Μυτιλήνης κλπ) σε συνθήκες μάλιστα πολιτικών αναστατώσεων και πολέμων δεν μπορούσε να το κάνει. Τελικά πήρε την απόφαση με την κήρυξη το πολέμου το 1940 και γύρισε στο χωριό.

Από την πρώτη κιόλας μέρα πήρε τους δρόμους κι έμπαινε στα σπίτια καλώντας όλους να σπέρνουν και να φυτεύουν ακόμα και στις γλάστρες τους για ν' αποτρέψουν το ενδεχόμενο λιμού. Παράλληλα, μίλαγε με όλους για το σχέδιό του. Τις ζεστές μέρες ακόμα και στα καφενεία, κάτω από τον πλάτανο γίνονταν ατέλειωτες και συνήθως ζωηρές συζητήσεις με το ενδιαφέρον όλων πάντα στραμμένο σ' αυτόν. Γρήγορα κέρδισε την αγάπη και την εμπιστοσύνη των περισσότερων Ξηροκαμπιτών. Οι καχυποψίες και αμφιβολίες κάμφθηκαν και το μεγάλο εγχείρημα ξεκίνησε. Με τη βοήθεια παραγόντων της κοινότητας, του κοινοτικού Γεωπόνου και ορισμένων μορφωμένων αγροτών συγκεντρώθηκαν εξακριβωμένα όλα τα αναγκαία στοιχεία και άρχισε η σύνταξη του Καταστατικού ενός Ολοκληρωμένου Συνεταιρισμού.

Αυτός ο Συνεταιρισμός θα ήταν ταυτόχρονα Παραγωγικός, Πώλησης Πιστωτικός και Οικοδομικός. Στην εξέλιξή του και εφόσον η οικονομική του κατάσταση θα το επέτρεπε θα μεριμνούσε για την προμήθεια εργαλείων και μηχανών, που θα επιτάχυναν τη μεγέθυνση της παραγωγής και θα ανακούφιζαν τους αγρότες. Διαρκής θα ήταν η φροντίδα της επιμόρφωσης όλων των μελών και σκοπός η ίδρυση Γεωργικής Σχολής όταν θα υπήρχαν οι

προϋποθέσεις. Και... άμ' έπος, άμ' έργον. Ο Σκουριώτης εφοδιασμένος με ένα άρτια συντεταγμένο Καταστατικό που είχαν υπογράψει τα 2/3 των αγροτών φεύγει για την Αθήνα να το υποβάλει στο Υπουργείο Γεωργίας.

Το Δεκέμβριο του 1941 στο υπ' αριθμ. 451 φύλλο της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως δημοσιεύεται το υπ' αριθμ. 859 νομοθετικό Διάταγμα «Περί Ιδρύσεως Ολοκληρωμένου Γεωργικού Συνεταιρισμού εις την Κοινότητα Ξηροκαμπίου Λακωνίας».

Μετά τη δημοσίευση του διατάγματος αυτού, αποστέλλεται στις 2-2-1942 σε όλες τις Γεωργικές Υπηρεσίες της Χώρας, στο οποίο αναφέρονται και τα εξής: «Κρίνοντας τον Ολοκληρωμένον Συνεταιρισμόν ως πραγματικόν όργανον οικονομικής και κοινωνικής προόδου, επιθυμούμεν την εξάπλωσιν αυτού και εις άλλας κοινότητας. Δια τούτο σας καλούμεν δια της παρούσης όπως αφού μελετήσητε επισταμένως τας διατάξεις του συναποστελλομένου ΝΔ/τος υπ' αριθμ' 859 εξετάσητε εάν είναι δυνατή η άμεσος ίδρυσις Συνεταιρισμού νέου τύπου εις Κοινότητας της περιφερείας σας».

Αμέσως μετά τη Δημοσίευση του Καταστατικού άρχισε η διαδικασία της εγγραφής των μελών και συγκλήθηκε η Γενική Συνέλευση για την εκλογή Διοικητικού και Εποπτικού Συμβουλίου. Εκλέχτηκαν πρόσωπα από όλο το πολιτικό φάσμα της εποχής. Πρόεδρος εκλέχτηκε ο Θεόδωρος Σωμής (Δεξιός) και Αντιπρόεδρος ο Κώστας Μιχαλακάκος (Κομμουνιστής). Τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου χαρακτήριζε πνεύμα απόλυτης σύμπνοιας και κατανόησης. Το ίδιο πνεύμα άλλωστε κυριαρχούσε και στα απλά μέλη του Συνεταιρισμού.

Ο Συνεταιρισμός άρχισε τις εργασίες του τον Φεβρουάριο του 1942 ασκώντας τον προμηθευτικό του χαρακτήρα. Αγόρασε και διέθεσε στους συνεταίρους 5.000 οκάδες πατατόσπορο, λιπάσματα, αραβόσιτο, καυστική σόδα, υφάσματα (ντριλία και κάμποτ), πέταλα, κουκουλόσπορο και νήματα.

Και τον Ιούνιο του 1942 με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης αποφάσισε την κατασκευή νέου υδραύλακα. Το Διοικητικό συμβούλιο ανέθεσε τη μελέτη του έργου στον Μηχανικό της Νομαρχίας Λακωνίας. Το μήκος του υδραύλακα ήταν περίπου 2.000 μέτρα. Από του Μελέτη τον Μύλο ως τη Σκούντρα το παλιό χτιστό αυλάκι χρειαζόταν διόρθωση και από κει και κάτω έπρεπε να χτιστεί από την αρχή.

Η εκτέλεση του μεγάλου αυτού έργου που θα έλυε το ζωτικής σημασίας πρόβλημα της άρδευσης του κάμπου ξεκίνησε μέσα σε εκείνο το καλοκαίρι. Οι δυσκολίες και τα εμπόδια λόγω της συγκυρίας ήταν τεράστια αλλά ο Συνεταιρισμός κατάφερε με την κινητοποίηση άξιων ανθρώπων του χωριού μας και την προσωπική ενεργή συμμετοχή όλων των μελών του να τα ξεπεράσει. Προμηθεύτηκε τις αναγκαίες ποσότητες τσιμέντου, ασβέστη και εργαλείων καθώς και φυτιλιών, πυρίτιδας και εκρηκτικών υλών για τα φουρνέλα, με την άδεια των κατακτητών. Και τα συνεργεία ρίχτηκαν με ενθουσιασμό στη δουλειά. Το έργο όμως δεν τελείωσε γιατί τα πράγματα με τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας και τον ερχομό των Γερμανών στο χωριό και

κάποια πολεμικά επεισόδια με χαρακτηριστικά εμφυλίου εμπόδισαν τη συνέχιση των εργασιών.

Το εγχείρημα όμως παρά τα όσα και στη συνέχεια ακολούθησαν θα μείνει ζωντανό στη συλλογική μνήμη των ανθρώπων που διαλέγουν τον δρόμο της αλληλοκατανόησης και της συνεργασίας.

Εκείνη την περίοδο η συνολική καλλιεργούμενη έκταση του χωριού ήταν 7795 στρέμματα. Από αυτά μόνο τα 1390 ήταν ποτιστικά. Τα λειτουργούντα μαγναοπήγαδα ήταν 26 και μόνο 3 πετρελαιοκίνητα. Η καλλιεργούμενη γη κατά στρέμματα και ιδιοκτήτη ήταν κατανεμημένη ως εξής: Από 1-5 στρέμματα, ιδιοκτήτες 86. Από 5-10, 85. Από 10-15, 76. Από 15-30, 74. Από 30-50, 52. Από 50-100, 14. Από 100-300, 3. Τα άροτρα ήταν: ξύλινα 112 και σιδερένια 68. Ο πληθυσμός του χωριού ήταν 2.300 κάτοικοι.

Εκ της Φάριδος

Η Φάρις σε άλλα έντυπα και στο διαδίκτυο

Η Φάρις είναι ένα λιτό και συμπαθές περιοδικό. [...] Ο μεγάλος αριθμός των μέχρι τώρα εκδοθέντων τευχών δείχνει και τη σημασία της προσφοράς στον τόπο. Η θεματολογία του περιοδικού περιορίζεται σε θέματα του τ. δήμου Φάριδος και τα δημοσιευμένα κείμενα απευθύνονται σε ανθρώπους που κατ'άγονται ή ενδιαφέρονται για την περιοχή αυτή αλλά και προσφέρουν και πολύτιμο υλικό στην έρευνα. Τα θέματα είναι αρχαιολογικά, ιστορικά, λαογραφικά, γλωσσικά, λογοτεχνικά, νεκρολογίες, τοπικές ειδήσεις κ.ά. Οι συνεργάτες προέρχονται από τον χώρο της επιστήμης [...] και ενδιαφερόμενους τοπικούς ερευνητές και μνήμονες του παρελθόντος. Το ενδιαφέρον στο περιοδικό είναι ότι τα θέματα που αφορούν στο παρελθόν συνυπάρχουν με αυτά που περιγράφουν τη σύγχρονη πραγματικότητα.

Πελοποννησιακά Γράμματα 4 (2019-2020) 611

Η Χαρίκλεια Κωστάκου (Carol Kostakos) είναι μια Ελληνίδα που έχει γεννηθεί και ζει στις ΗΠΑ. Η οικογένειά της είναι από τον Άγιο Ιωάννη της Σπάρτης· έχει όμως και φαρίτικες ρίζες, καθώς η προγιαγιά της Χαρίκλειας ήταν η Πολυτίμη Ν. Χριστάκου από την Κουμουστά. Η Χαρίκλεια με το ερευνητικό της έργο τιμά την πατρίδα στο εξωτερικό. Είναι μέλος της Greek Genealogy Community και οι έρευνές της επικεντρώνονται στη γενεαλογία των οικογενειών της Λακωνίας. Στο πλαίσιο της έρευνάς της έχει ψηφιοποιήσει τα αρχεία γάμων στη Μητρόπολη Σπάρτης από το 1835-1935 και όλα τα βιβλία γέννησης, γάμων και θανάτων σε 140 χωριά της Λακωνίας. Παράλληλα έχει μεταφράσει στα αγγλικά και έχει ανεβάσει στον δικτυακό τόπο <https://spartanroots.wordpress.com/the-faris-newsletter-of-xirokeampi/> μια σειρά άρθρα του περιοδικού μας. Την ευχαριστούμε θερμά για αυτό και της ευχόμαστε ολόψυχα καλή συνέχεια στο σημαντικό έργο της.

Ευστρατίου Χρ. Καπότη

Καφενεμία – Κουρεία του παρελθόντος (και) στα χωριά μας

Ως γνώστης και με αγάπη για τα χωριά της Φάριδος, με ιδιαίτερους πνευματικούς δεσμούς με ανθρώπους της, αλλά και έχοντας ένα ιδιαίτερο -μη επαγγελματικό...- ενδιαφέρον για τα παραδοσιακά επαγγέλματα, γράφω αυτό το σημείωμα για τα κουρεία που υπήρχαν μέσα σε καφενεμία πολλών χωριών και συστεγάζονταν.

Αυτό συνέβαινε κατά την περίοδο του μεσοπολέμου και λίγο αργότερα σε όλη τη χώρα, αλλά και σε αυτήν την περιοχή. Οι λόγοι της συστεγάσης ήταν οικονομικοί, λειτουργικοί και κοινωνικοί. Οι περισσότεροι κουρείς της εποχής είχαν εκπαιδευτεί, τυχαία ή με επιλογή τους να γίνουν κουρείς στον στρατό, κατά τη διάρκεια της θητείας τους. Κάποιοι ασκούσαν το επάγγελμα συμπληρωματικά και παράλληλα με αυτό του αγρότη (αλλά και του αφαιμάκτη με βδέλλες ή και του εξαγωγέα δοντιών...).

Μια χαρακτηριστική περίπτωση καφενεμίου - κουρείου ήταν η περίπτωση της λειτουργίας στους Γοράνους (από το 1936 περίπου) του κουρείου των αδελφών Παναγιώτη / Ποτή και Κυριακούλη Στρατάκου (ή Τσοκανάκου) μέσα στο καφενεμίο και παντοπωλείο του Πέτρου Παντελή Καλκάνη (ή Παντελάκου). Είχε δύο καρέκλες και δυο καθρέφτες, μέχρι το 1955, όταν οι αδελφοί Στρατάκου μετανάστευσαν στην Αμερική.

Αντίθετα, οι περισσότεροι κουρείς των χωριών στεγάζονταν στα ισόγεια των σπιτιών τους, με υποτυπώδη εξοπλισμό, άλλοι όμως πήγαιναν στα σπίτια των ανθρώπων που ζητούσαν τις υπηρεσίες τους, ιδίως όταν επρόκειτο για ηλικιωμένους ή και ανήμπορους. Συχνά το κόψιμο των μαλλιών αντρών και γυναικών γινόταν από συγγενείς, κυρίως γυναίκες, που είχαν την επιδεξιότητα και κατάλληλα εργαλεία.

Πολλές είναι οι κωμικοτραγικές ιστορίες λόγω του ελλιπούς εξοπλισμού των κουρείων ή των κουρέων της εποχής (όπως η έλλειψη καθρέφτη), αλλά και λόγω της αμηχανίας των πελατών μπροστά σε κάποια νέα μηχανήματα (όπως οι κουρευτικές μηχανές) ή και της μη εξοικείωσής τους με τη νέα ορολογία. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του υποψήφιου πελάτη σε κάποιο από τα χωριά της περιοχής που δεν κατάλαβε την ερώτηση του κουρέα αν θα τον κουρέψει με το πρώτο νούμερο της μηχανής και συμφώνησε. Αυτό σήμαινε ότι ο κουρέας τον κούρεψε «με την ψιλή», δηλαδή «κατά κούρι» όπως έλεγαν τότε. Όμως ο πελάτης δεν το ήξερε και το κουρείο δεν διέθετε καθρέφτη. Όταν το κούρεμα τελείωσε και ο πελάτης συνειδητοποίησε τι συνέβη, ακολούθησαν φυσικά καυγάδες γιατί ο πελάτης θα παντρευόταν την άλλη μέρα...

Στα περισσότερα κουρεία της εποχής οι κουρείς (ή μπαρμπέρηδες) χρησιμοποιούσαν για το κούρεμα, αλλά και τον καλλωπισμό της γενειάδας, χειροκίνητες κουρευτικές μηχανές, ψαλίδια και χτένες (τσατσάρες από κέρατο, κόκκαλο ή βουλκανισμένα υλικά). Για το ξύρισμα υπήρχαν τα κλασικά ξυράφια

ανθρακούχου -μη ανοξειδωτου- χάλυβα, διαφορετικά σε μέγεθος, τρόπο κατασκευής και λαβές-αρθρωτές θήκες (κυρίως από κελουλοΐτη και σπανιότερα από κέρατο, κέλυφος χελώνας ή ελεφαντόδοντο). Τα ξυράφια ερχόντουσαν κατά κανόνα από τις τέσσερις μικρές πόλεις της Ευρώπης που παρήγαγαν για αιώνες εξοπλισμούς κουρείων και λεπίδες όλων των ειδών (ξυράφια, σπαθιά, ξίφη κτλ.).

Βέβαια, οι κουρευτικές μηχανές είχαν και «πρώτο νούμερο» για την πιτσιρικαρία (ή τους νεοσύλλεκτους στον στρατό) για κούρεμα «με την ψιλή» ή «κατά κούρι» ώστε να μη βρίσκουν εύπορο έδαφος εξάπλωσης οι ψείρες. Πολλές φορές τις χρησιμοποιούσαν και για το πρόσωπο. Είναι γνωστό ότι η παράδοση της εποχής του '21 συνεχιζόταν και μετά την Επανάσταση. Οι Έλληνες, σε αντίθεση με τους Τούρκους που είχαν πάντα γενειάδα, συνήθως ξύριζαν το πρόσωπό τους, διατηρώντας μόνο το μουστάκι τους. Αυτό το παρατηρούμε και σε λαϊκές ζωγραφιές αγωνιστών της περιοχής μας.

Πολλοί κουρείς είχαν πάνω από ένα ξυράφι στον εξοπλισμό τους. Το ακόνισμα γινόταν με ελληνικά λαδάκονα Κρήτης και στη συνέχεια σε ειδικές πέτρες Βελγίου ή Θουριγγίας. Ακολουθούσε ο έλεγχος της κοπτικότητας της ακμής (αιθέρα ή αθέρα) στον αντίχειρα και η τελειοποίησή της σε λουρί (κρεμαστό ή φορητό χειρός) από δέρμα ρωσικού τύπου ή από τα καπούλια αλόγου. Για γρήγορες αποκαταστάσεις της αιχμηρότητας, χρησιμοποιούνταν πάστες από οξείδιο του χρωμίου ή του σιδήρου που της τοποθετούσαν στη μια πλευρά του δερμάτινου λουριού. Η χρήση αυτών των ξυραφιών απαγορεύθηκε για υγειονομικούς λόγους και αντικαταστάθηκαν από τα ξυράφια ανταλλάξιμης μισής λεπίδας (mini ή shavette) με τις εγχώριες Astor να έχουν την πρωτοκαθεδρία.

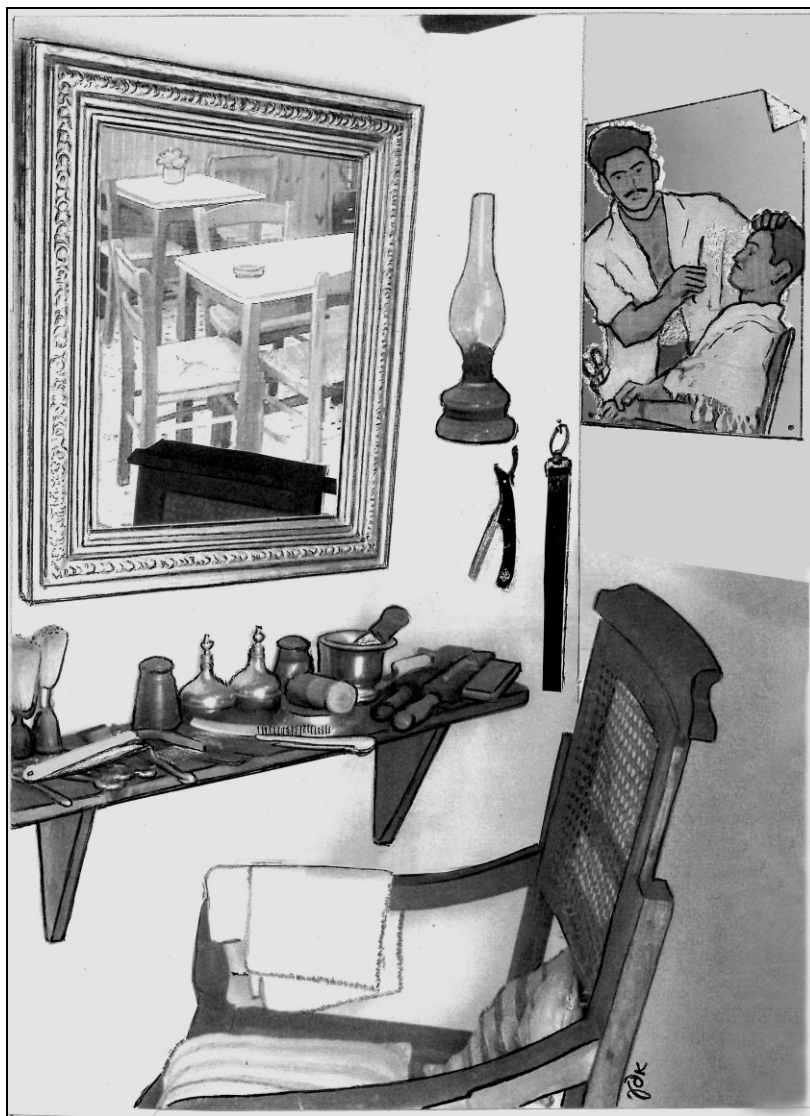
Για την προετοιμασία του ξυρίσματος χρησιμοποιούσαν σαπούνια Ερμής, Παπουτσάνης ή Αλεπουδέλης, που τα έτριβαν οι ίδιοι και τα τοποθετούσαν σε ειδικά επινικλωμένα ή επιχρυσωμένα μπρούτζινα δοχεία (όπως έκαναν με τα αρώματα και τις πούδρες). Τα πινέλα ήταν από τρίχα χοίρου και σπανιότερα αλόγου ή ασβού. Η απολύμανση του εξοπλισμού γινόταν με καθαρό οινόπνευμα και ως αιμοστατικό χρησιμοποιούνταν στύψη (διπλό θεικό άλας του αργιλίου-καλίου), που προκαλούσε άμεση αγγειοσυστολή.

Η όλη ιεροτελεστία άρχιζε με το βαμβακερό λευκό ύφασμα που κάλυπτε τον πελάτη και ασφαλιζόταν στη θέση της με μια παραμάνα στο πίσω μέρος του λαιμού (πολλές φορές σε βαθμό που προκαλούσε δυσφορία), τέλειωνε με τον αρωματισμό του με κολόνιες ή μπριγιόλ στα μαλλιά και το βούρτσισμα των ρούχων του πελάτη, αλλά και απαραίτητα με τη φράση «με τις υγείες σου».

Προσθέτουμε μια εύθυμη αλλά και χαρακτηριστική πραγματική ιστορία της εποχής του μεσοπολέμου σε κάποιο από τα ορεινά χωριά του Ταυγέτου. Ο κουρέας του χωριού κούρευε και ξύριζε έναν συγχωριανό του βοσκό που είχε μαντρί στον Ταυγέτο και κατέβαινε στο χωριό σχεδόν μια φορά τον χρόνο (και) για κούρεμα. Τα μαλλιά του αφάνα κάθε φορά. Όταν όμως ο κουρέας τα έκοβε, τα χτένιζε και τους έβαζε μπριγιόλ για να τα στρώσει, αντί να ακούσει

έναν έπαινο, έβλεπε τον βοσκό να σηκώνεται όρθιος, να ανακατεύει τα μαλλιά του με τα δάχτυλά του και να φεύγει χωρίς μιλά. Όταν ο κουρέας απογοητευμένος διαμαρτυρήθηκε κάποια φορά, ο βοσκός του απάντησε: «θες να μη με γνωρίζουνε ούτε τα ζα μου;»...

Η αναπόληση και η αναφορά αυτή στα καφενεία- κουρεία του παρελθόντος στην περιοχή έγινε και για ιστορικούς και για εκπαιδευτικούς λόγους, ώστε οι νεότεροι να γνωρίζουν και τις συνθήκες και τις σχετικές τεχνολογίες και τις συνήθειες της εποχής. Για τους ίδιους λόγους δημοσιεύουμε και μια εικόνα αντιπροσωπευτική με αναπαράσταση ενός κουρείου-καφενείου της εποχής, καθώς δεν υπάρχει κάποια αυθεντική φωτογραφία από την περιοχή μας.

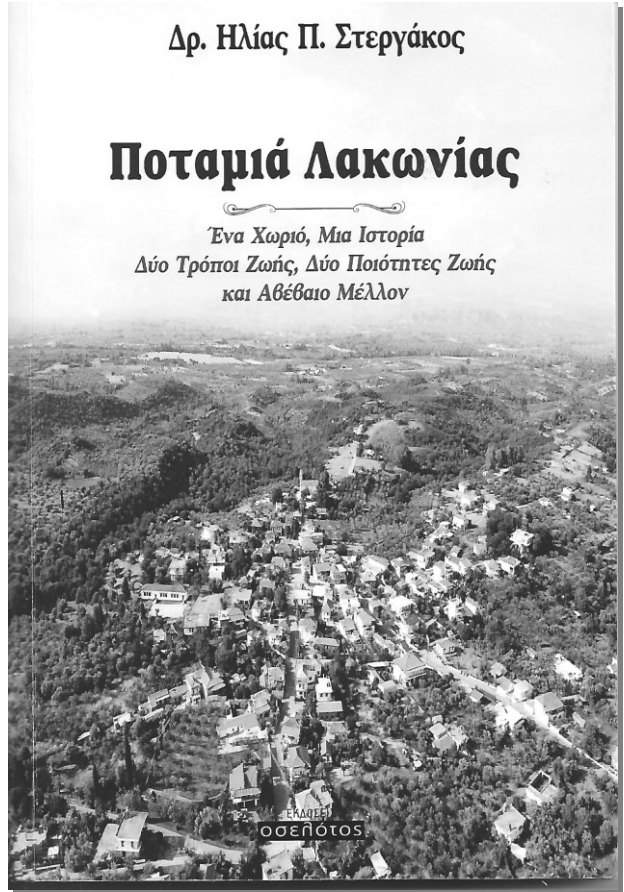
Εκ της Φάριδος
Δύο νέα βιβλία για την περιοχή μας

Ηλία Π. Στεργάκου, Ποταμιά Λακωνίας, Εκδ. Οσελότου, Αθήνα 202 (σφ. 326)

Ο Ηλίας Π. Στεργάκος παρουσιάζει την ιστορία του χωριού του. Οι κάτοικοι της Βίγκλας και της (παλαιάς) Ποταμιάς στην Πέρα Μεριά έφτιαξαν το νέο χωριό στη θέση που είναι σήμερα. Ο συγγραφέας δίνει έμφαση στον χώρο και τις παραγωγικές του δυνατότητες. Βασικό ρόλο στην οικονομία, την κοινωνία και την ιστορία της Ποταμιάς έπαιξε ο Γερακάρης, το ποτάμι στη νότια άκρη του χωριού, για τον οποίο υπάρχει ολόκληρο κεφάλαιο. Σημείο αναφοράς της καθημερινής ζωής του χωριού.

Η πληθυσμιακή ακολουθεί τα οικονομικά και τα κοινωνικά δεδομένα. Τα τελευταία χρόνια το χωριό συρρικνώθηκε πληθυσμιακά. Πολλοί Ποταμίτες, αναζητώντας καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, μετακινήθηκαν προς τις πόλεις και το εξωτερικό. Μερικοί Ποταμίτες εγκαταστάθηκαν στην Αυστραλία. Το 1941 με την είσοδο των Γερμανών στη χώρα κάποιοι υποχωρούντες Αυστραλοί στρατιώτες γνώρισαν τη μέχρι αυτοθυσίας ποταμίτικη φιλοξενία. Μόλις τελείωσε ο πόλεμος οι Αυστραλοί αυτοί ανταπέδωσαν τη φιλοξενία με πρόσκληση Ποταμιτών στην πλούσια Αυστραλία.

Το βιβλίο, καλαίσθητο και αναλυτικό, με πλούσιο φωτογραφικό υλικό, εμπλουτίζει τις γνώσεις μας και συμβάλλει θετικά στην ιστορική ερμηνεία.

Θεοδώρου Σ. Κατσουλάκου, Ο Κώδικας του μοναστηριού της Γόλας Λακωνίας, Εκδ. Λειμών, Αθήνα 2022 (σφ. 160)

Κώδικας ενός μοναστηριού είναι το τετράδιο στο οποίο οι καλόγεροι γράφουν ό,τι αφορά το μοναστήρι, τις αγορές, τις πωλήσεις, τα έσοδα, τα έξοδα, τα αφιερώματα των πιστών κ.ά.

Η πρώτη καταγραφή στον Κώδικα της Γόλας είναι το 1729. Ο Παναγιώτης Καλαμαράς αφιερώνει στο μοναστήρι ένα περιβόλι με μουριές που είχε στη Λιαντίνα για να μνημονεύονται ο Παναγιώτης και η Μαρούλα. Στα δύσκολα χρόνια της Τουρκοκρατίας οι Έλληνες των γύρω χωριών διατηρούν στενούς δεσμούς με το μοναστήρι και το στηρίζουν με κάθε τρόπο, καθώς αυτό αποτελεί χώρο διατήρησης της θρησκευτικής πίστης και της εθνικής συνείδησης. Τελευταία καταγραφή είναι το 1918.

Μέσα στις σελίδες του Κώδικα αποτυπώνεται όλη η ζωή του μοναστηριού. Τα έσοδά του περιορισμένα. Προέρχονταν κυρίως από τις προσφορές των πιστών και την πώληση λαδιού, ζώων, μεταξιού, τυριού κ.ά. Οι καλόγεροι με τα χρήματα αυτά καλούνται να καλύψουν τις τρέχουσες ανάγκες του μοναστηριού και ταυτόχρονα, όσο μπορούν, προσφέρουν την οικονομική βοήθειά τους όπου υπάρχει ανάγκη (στο σχολείο της Κουμουστάς, στην εκκλησία της Κουμουστάς, στην Αγία Τριάδα του Ξηροκαμπίου, στο σχολείο της Πολοβίτσας κ.α.).

Σημαντικό στοιχείο για την ιστορία του τόπου μας είναι η καταγραφή των ονομάτων των οικογενειών και των τοπωνυμίων της περιοχής. Πολλές από τις οικογένειες που αναφέρονται υπάρχουν μέχρι και σήμερα και άλλες χάθηκαν στο πέρασμα των χρόνων. Τα τοπωνύμια, πολλά από τα οποία εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται, μαρτυρούν τη συνεχόμενη παρουσία των ανθρώπων στον χώρο αυτό και την άρρηκτη σχέση με αυτόν.

Είναι εμφανές λοιπόν ότι η συστηματική καταγραφή στον Κώδικα από τους καλογέρους στοιχείων από την καθημερινή ζωή τους υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική, καθώς μας προσφέρει σήμερα πλήθος έγκυρων και χρήσιμων πληροφοριών για το παρελθόν.

Σωτήρη Περ. Παπακωνσταντίνου
Η Ποδηλατική Σπαρτακιάδα του 2022
στο Ξηροκάμπι

Μια από τις λίγες ημέρες του χρόνου που η πλατεία του Ξηροκαμπίου είναι τόσο γεμάτη από κόσμο είναι ίσως η ημέρα που η ποδηλατική γιορτή της Σπαρτακιάδας καταλήγει στο Ξηροκάμπι. Εφέτος, όπως και κάθε χρόνο από το 1988, η 33η Σπαρτακιάδα ολοκληρώθηκε με την κατάληξή της την Κυριακή 09 Οκτωβρίου 2022 στο Ξηροκάμπι. Αυτοί και αυτές που τερμάτισαν στα 256 χιλιόμετρα της διαδρομής από την Αθήνα στην Σπάρτη, το Σάββατο 08 Οκτωβρίου 2022, διέτρεξαν με τα ποδήλατά τους και την διαδρομή Σπάρτη – Μυστράς – Ξηροκάμπι και τερμάτισαν στην πλατεία του χωριού.

Εκεί, όπως κάθε χρόνο τα τελευταία 31 χρόνια από το 1989, μικροί μαθητές και μικρές μαθήτριες πήραν μέρος σε αθλητικούς αγώνες προς τιμήν των ποδηλατών / ποδηλατισσών και εντυπωσίασαν τους συγκεντρωμένους που γέμισαν ασφυκτικά την πλατεία. Ακολούθησαν τα παραδοσιακά κεράσματα στα καφενεία και φαγητό στις ταβέρνες και των κοντινών χωριών, έως και την Γόλα. Στις συζητήσεις που έγιναν μεταξύ επισήμων και πρωταγωνιστών, αλλά και μεταξύ όλων μας, αναζητήθηκαν τρόποι επέκτασης των γιορτασμών και με άλλες δραστηριότητες αυτήν την ημέρα.

Υπενθυμίζουμε ότι η ιδέα της Ποδηλατικής Σπαρτακιάδας από την Ποδηλατική Ένωση Παλαιμάχων Αθλητών ανήκει στον συμπατριώτη μας γιατρό Σταύρο Καλκάνη, ο οποίος και άρχισε δειλά αλλά μεθοδικά να οργανώνει τον αγώνα Αθήνα – Σπάρτη – Ξηροκάμπι. Μέχρι τότε, θυμίζουμε, κανείς δεν είχε επιχειρήσει τη διαδρομή με ποδήλατο Αθήνα – Σπάρτη την ίδια μέρα, γι' αυτό στην πρώτη αφίσα δεν είχε σημειωθεί χρόνος άφιξης... Οι

ποδηλάτες και ποδηλάτισσες (φέτος 340!) ακολουθούν πάντα τη διαδρομή Αθήνα / Παναθηναϊκό Στάδιο, Λεωφόρος Αθηνών και από παλαιό δρόμο Ακροκόρινθο, Άργος, Αχλαδόκαμπο, Τρίπολη, Σπάρτη / Άγαλμα Λεωνίδα. Η συμβολική διαδρομή Σπάρτη – Μυστράς – Ξηροκάμπι προστέθηκε το 1989 και ονομάστηκε διαδρομή Σταύρου Καλκάνη.

Εκ της Φάριδος **Μια πρόταση προς όλους μας**

Η πρόταση απευθύνεται σε όλους μας που έχουμε κοινή καταγωγή και κοινές παραδόσεις, έχει δε στόχο τη διάσωση και τη διατήρηση των παραδόσεων και του πολιτισμού μας (και) μέσω της εφημερίδας / του περιοδικού μας.

Είναι ένα κάλεσμα υποβολής και δημοσίευσης στην εφημερίδα μας προτάσεων που αφορούν σε αυτές τις παραδόσεις και που συνθέτουν τον ιδιαίτερο πολιτισμό του τόπου μας, της Νοτιο-Δυτικής Κοίλης Λακεδαίμονος (/της Φάριδος). Αυτές συνιστούν την ιδιαίτερη ταυτότητά μας και μας διαφοροποιούν –στον βαθμό που μας διαφοροποιούν– από τους ανθρώπους των άλλων τόπων της πατρίδας μας, αλλά και μας συνδέουν στενότερα με τους προγόνους μας και μεταξύ μας (και αυτό μας αρέσει).

Στην αντίθετη κατεύθυνση υπάρχει μια σταδιακή αλλά διαρκής προσαρμογή μας στην όποια νεότερη κατάσταση, κυρίως με την καταλυτική συμβολή της ομοιοποιητικής επίδρασης των πανελλήνιων ή και παγκόσμιων μέσων επικοινωνίας. Αυτή αλλοτριώνει ή και παραδίδει στη λήθη κάποιες ιδιαίτερες παραδόσεις μας.

Οι παραδόσεις που μας χαρακτηρίζουν –μεταξύ των άλλων– είναι οι ιδιαιτερότητες της γλώσσας, της ντοπιολαλιάς μας. «Χένουμε» και κρατάμε έως τώρα δικές μας εκφράσεις (κυρίως το δικό μας «λο» για τους μεγαλύτερους, άντρες και γυναίκες), αλλά και δικούς μας τρόπους εκφοράς τους, όμως με διαρκώς μικρότερη συχνότητα και ένταση, λες και ντρεπόμαστε για αυτές ...

Μας χαρακτηρίζουν, ακόμη, οι όποιες ιδιαίτερες συμπεριφορές και συνήθειές μας στις διάφορες φάσεις της ζωής μας (και στον θάνατο), μέσα ή έξω από το σπίτι μας: οι οικογενειακές γιορτές και οι δημόσιοι – εθνικοί, θρησκευτικοί,...– εορτασμοί και εκδηλώσεις σε σπίτια, σε πλατείες, σε ναούς ή σε μοναστήρια... Οι περιοδικές / εποχικές αγροτικές δουλειές στα χωράφια μας (οι καλλιέργειες και η φροντίδα για το λάδι και το κρασί μας, οι προοπτικές ...), στα σπίτια μας (η μαγειρική και η ζυμαρική, η υφαντική και το κέντημα, η μελισσοουργία,...). Η κτηνοτροφία, παλαιότερα και τώρα... Τα παραδοσιακά επαγγέλματα, παλαιότερα και τώρα... Οι παραδοσιακές διασκεδάσεις των συμπατριωτών μας (το κυνήγι, τα αθλήματα και τα παιχνίδια, τα γλέντια, ...),

αλλά και οι καλλιτεχνικές εκφράσεις μας (στη μουσική, στο τραγούδι και στον χορό, στη λογοτεχνία και στην ποίηση, στη ζωγραφική ...).

Η συγκέντρωση / διάσωσή τους με τη διατήρησή τους (σε κάθε μορφή, έντυπη ή ηλεκτρονική) μέσω της εφημερίδας μας, είναι ανεκτίμητη (τώρα) προσφορά στον τόπο μας που όμως θα εκτιμηθεί αργότερα... Επισημαίνεται ότι –όπως γίνεται και έως τώρα– δεν είναι απαραίτητη προϋπόθεση η όποια «επιστημονική» ή «περί γραμμάτων» επιμέλεια κάποιας υποψήφιας δημοσίευσης. Αντίθετα, η όποια επεξεργασία και εμμονή στην καλλιπέεια συνήθως αφαιρεί την αυθεντικότητα των στοιχείων και της πρωτογενούς (/raw) πληροφορίας που περιέχει και τη στερεί από τον μελλοντικό ερευνητή ή μελετητή της. Αρκεί η πληροφορία, βέβαια, να είναι αληθινή και ακριβής.

Επισημαίνεται, όμως, ότι απαραίτητη προϋπόθεση για την όποια δημοσίευση είναι η θεματική σχέση και η σύνδεση της πληροφορίας με την περιοχή μας και τους ανθρώπους της (...).

Ιωάννη Γ. Παρηγόρη

10ο Μουσικό Χοροστασιό «Πέτρος ο Πελοποννήσιος»

Το Μουσικό Χοροστασιό είναι μια μεγάλη παραδοσιακή μουσικοχορευτική εκδήλωση που διοργανώνει ο Παιδαγωγικός Φιλότεχνος Όμιλος Φάριδος. Άρχισε να πραγματοποιείται το 2012 και είχε αρχικά την μορφή θεματολογικών χορευτικών παραστάσεων με τη συμμετοχή της χορωδίας και του χορευτικού του συλλόγου και τη συνεργασία του τμήματος ελληνικής παραδοσιακής μουσικής του Ωδείου Αθηνών. Από το 2015 έχει τη μορφή των εργαστηρίων ελληνικής παραδοσιακής μουσικής και χορού. Την επιμέλεια έχει ο Χρίστος Τσιαμούλης και διδάσκονται παραδοσιακά όργανα, τραγούδι και χορός. Επίσης, μελετάται και διδάσκεται το έργο του Πέτρου Πελοποννησίου, στον οποίον είναι αφιερωμένο.

Έτσι και φέτος για 8η χρονιά έγινε στο Ξηροκάμπι από τις 21 Ιουλίου 2022 μέχρι την 24 Ιουλίου 2022, το 10ο Μουσικό Χοροστασιό «Πέτρος ο Πελοποννήσιος». Ξεχωριστοί δάσκαλοι μουσικής και χορού δίδαξαν στους μαθητές τους παραδοσιακά όργανα, τραγούδι και χορό. Η θεματολογία φέτος ήταν η μουσική και οι χοροί του Μοριά. Συμμετείχαν μαθητές από όλη την Ελλάδα από την Αθήνα, την Τρίπολη, την Καλαμάτα, τη Σπάρτη, την Αλεξανδρούπολη και τη Σύρο. Ιδιαίτερη ήταν και φέτος η συμμετοχή του πειραματικού μουσικού Γυμνασίου – Λυκείου Παλλήνης με αρκετούς μαθητές και τους καθηγητές τους. Επίσης συμμετείχαν και μαθητές από τα μουσικά σχολεία Ιλίου, Καλαμάτας και Σπάρτης.

Κύριος χώρος διεξαγωγής των εργαστηρίων ήταν το κτήριο και ο αύλιος χώρος του Γυμνασίου – Λυκείου Ξηροκαμπίου. Την Κυριακή 24 Ιουλίου 2022

τα εργαστήρια μεταφέρθηκαν στην Κουμουστά με παραδοσιακό γλέντι, γίδα βραστή και μπάνιο στη λούμπα του Τσιτσιή.

Παρά τις δυσκολίες από την πανδημία και μετά από παύση δύο ετών τα εργαστήρια άρχισαν να λειτουργούν πάλι στο Ξηροκάμπι με τους εθελοντές αλλά και τους συμμετέχοντες καθηγητές και μαθητές να τα περιβάλλουν με αγάπη και ανυπομονησία για την επόμενη μουσική τους συνάντηση τον Ιούλιο του 2023.

Επιμέλεια εργασιών: Χρίστος Τσιαμούλης

Χρίστος Τσιαμούλης: χορωδία συνοδεία ορχήστρας

Στέλιος Κατσιάνης: ταμπουράς - λαούτο

Χρίστος Τσιαμούλης, Νικόλας Παλαιολόγος: ούτι, ταμπουράς

Γιώργος Κλάδης: κρουστά

Νίκος Σκαφίδας: βιολί

Στέφανος Δορμπαράκης: κανονάκι

Μαρία Θεοφανίδου: πολιτικό λαούτο (λάφτα)

Ανδρέας Νιάρχος: φλογέρα

Θοδωρής Τασούλας: κλαρίνο

Γιώργος Αριανάς: χοροί του Μοριά

Παναγιώτη Η. Κομνηνού
Αχ, βρε μάννα *
(μικρό διήγημα)
(δεύτερο μέρος)

Οι Κυριακές και ιδίως στα χωριά ανέκαθεν ήταν ξεχωριστές μέρες για τους ανθρώπους που κατοικούσαν σ' αυτά. «Κυριακή κοντή γιορτή» δηλαδή σύντομη αργία ή και αλλιώς «Κυριακή γιορτή και σχόλη». Μετά το πέρας της λειτουργίας στην εκκλησία ο κόσμος μαζευόταν στις μικρές πλατείες των χωριών και γινόταν εκείνο, που όλοι λίγο πολύ είχαν ανάγκη. Και η μικρή γιορτή της κοινωνικότητάς τους έδινε και έπαιρνε με χαιρετισμούς, χαμόγελα, φιλοφρονήσεις, αγκαλιές και συζητήσεις. Και φαίνεται πως είναι αλήθεια. Η κοινωνικότητα ηρεμεί τους ανθρώπους και τους εξανθρωπίζει.

Μια τέτοια καλοκαιρινή γιορτή Κυριακής γύρω στο 1965 στην πλατεία του χωριού βρέθηκαν μετά από πολλά χρόνια απουσίας στην Αμερική ο Χ.Μ. με την σύζυγό του, της οποίας η προσοχή έπεσε πάνω στο μεγάλο αγόρι της κυρά Τασίας τον μικρό Χρήστο, που με άλλα παιδιά του χωριού έπαιζε στο άπλωμα μπροστά στο καφενείο του χωριού. Της έκανε εντύπωση η όλη εικόνα του παιδιού. Ήταν ένα όμορφο αγοράκι αλλά κακοντυμένο και σχεδόν σκελετωμένο και από περιέργεια ρώτησε και έμαθε τα πάντα και για τη μάννα του και για το ίδιο.

Αμέσως και χωρίς καθυστέρηση και μετά από συνεννοήσεις με την κυρά Τασία φάνηκε πως η μεγάλη επιθυμία της Γ.Μ. που δεν είχε αποκτήσει παιδιά, θα γινόταν πραγματικότητα με την υιοθεσία ενός ελληνόπουλου με καταγωγή από το χωριό του άντρα της. Ήθελε και η ίδια διακαώς να γίνει μάννα, έχοντας ως παιδί ακόμη και ένα υιοθετημένο.

Και όλα πήγαν κατ' ευχή. Η κυρά Τασία επιτέλους ανάσανε. Ο γιός της ο Χρήστος για όσο λίγο καιρό έμεινε ακόμη μαζί της, πήρε τα πάνω του. Το ίδιο και ο μικρός της γιός ο Γιάννης. Το χαμόσπιτο άρχισε να φαίνεται αλλιώς. Δεν έδειχνε πιά σπίτι θλιμμένο και πονεμένο. Ζωντάνεψε.

Ο Χρήστος το είχε καταλάβει πως θα 'πρεπε για καλό του κάποια στιγμή να φύγει μακριά στην Αμερική. Είχε ακούσει από τα μεγαλύτερα παιδιά πως πριν πολλοί συγχωριανοί είχαν φύγει για εκεί, και πως σχεδίαζαν κι άλλοι να φύγουν. Λέγανε πως εκεί η ζωή ήταν διαφορετική. Οι άνθρωποι ζούσαν καλύτερα. Όμως όταν έφτασε η ώρα του αποχωρισμού, πόνεσε και δείλιασε. Πιάστηκε από το φουστάνι της μάννας του και δεν ήθελε να κάνει βήμα. Έκλαιγε δυνατά και μαζί του έκλαιγαν η μάννα και ο αδελφός του. Οι γείτονες κι αυτοί είχαν συγκινηθεί και από τα μάτια τους έτρεχαν δάκρυα πόνου αλλά και συμπόνοιας. Τελικά η μάννα του ψύχραιμη και γενναία μέσα στη βαθιά θλίψη της πήρε το παιδί παράμερα και αφού κάπως το ηρέμησε το αγκάλιασε, το φίλησε και με λυγμούς το ευλόγησε με την ευχή της. «Πήγαινε στο καλό παιδάκι μου και η Παναγιά μαζί σου».

Στην Αμερική ο Χρήστος πρόκοψε. Με τη βοήθεια και τη στοργή των θετών γονέων του στο τέλος αναδείχτηκε σε σπουδαίο επιστήμονα. Έγινε αρχιτέκτονας ονομαστός στην πόλη όπου ζούσε. Δημιούργησε οικογένεια. Ποτέ όμως δεν ξέχασε τα οικογενειακά πάθη και τη φτώχεια. Βοηθούσε οικονομικά την μάννα του και τον μικρό αδελφό του, ο οποίος αργότερα μετανάστεψε κι' αυτός στην Αμερική.

Μετά από πολλά χρόνια από τότε που έφυγε και ενώ η μάννα του η κυρά Τασία είχε προ πολλού αποβιώσει, ο Χρήστος αρκετά μεγαλωμένος πια, αποφάσισε να πραγματοποιήσει μια επιθυμία του, που δεν τον άφηνε να ησυχάσει. Και ένα πρωινό πριν από λίγα χρόνια με τη σύζυγο και τα παιδιά του βρέθηκαν μπροστά στο πατρικό του σπίτι, που είχε καταφέρει και στεκόταν ακόμη όρθιο.

Ο Χρήστος σαστισμένος από την εικόνα της εγκατάλειψης που αντίκρουσε και φανερά συγκινημένος, δεν έχασε καιρό. Μεριάζοντας τα κλαδιά των άγριων θάμνων και των χόρτων που είχαν φυτρώσει στην μικρή αυλή, έφτασε στην είσοδο και σπρώχνοντας την μετέωρη πόρτα μπήκε μόνος του μέσα στο σπίτι.

Η σύζυγος και τα παιδιά του περίμεναν απ' έξω στο δρόμο. Οι άνθρωποι είχαν παγώσει απ' αυτά που έβλεπαν και ποιος ξέρει τι σκέπτονταν.... Επειδή όμως ο χρόνος περνούσε και ο Χρήστος δεν φαινόταν να βγαίνει από το σπίτι, ανησύχησαν και με δυσκολίες μπήκαν όλοι μέσα, για να ιδούνε τι συμβαίνει. Και έτσι έπρεπε να κάνουν.

Μπαίνοντας μέσα στο έρημο σπίτι, η εικόνα που αντίκρουσαν τους άφησε άναυδους, σύζυλους που λέμε. Δεν μπορούσαν ούτε να κινηθούν ούτε να μιλήσουν. Μόνο έβλεπαν και από τα μάτια τους άρχισαν σιγά - σιγά να τρέχουν δάκρυα. Τους συγκλόνησε η αγιότητα του χρόνου και του χώρου ή μήπως η παραίσθηση της εξαύλωμμένης μορφής ενός μεγάλου παιδιού που καθισμένο σε ένα σκαμνί, κρατούσε στα χέρια του μια ξεφτισμένη φωτογραφία, κλαίγοντας με λυγμούς και μονολογώντας διαρκώς «αχ, βρε μάννα - αχ, βρε μάννα βασανισμένη», ωσάν όπως μια λιτή τελετή απόδοσης τιμών σε κάτι που φαντάζει υπαρκτό στο πισωγύρισμα του χρόνου. Εκείνου του χρόνου που συνήθως χάνεται στην διαρκή λήθη μαζί με τους φευγάτους από τη ζωή;

Ήταν μια φωτογραφία της μάννας του, που την βρήκε μέσα σε μια παλιά κασέλα. Παιδούλα όμορφη και δροσερή ήταν τότε, που η μορφή της αποτυπώθηκε στο χαρτί της φωτογραφίας. Τότε που μπήκε νύφη στα χαμόσπιτο των πρώτων ονείρων της. Εκεί όπου μετά ο πόνος και τα καθημερινά της βάσανα την έκαναν κομμάτια και την αγουρογέρασαν. Και να 'την τώρα ατόφια σαν όπως τότε νέα και ζωντανή στα τρεμάμενα χέρια του δακρυσμένου γιού της. Δεν κουράστηκε να περιμένει κι ας πέρασαν χρόνια και χρόνια από τότε, που αποχωρίστηκε το μεγάλο γιό της και τώρα ήλθε η μεγάλη ώρα της δικαίωσης και της αποκάλυψης της αγιότητάς της. Είχε βέβαια αγιάσει από τότε. Από τον καιρό του Γολγοθά της. Τώρα όμως με την φωτογραφία της στα χέρια των παιδιών της έγινε κάτι παραπάνω από μια

φωτογραφία μνήμης. Έγινε εκείνο που άξιζε να γίνει. Έγινε μια άγια εικόνα μάννας με λαμπρό φωτοστέφανο, που τώρα εκεί μακριά στην Αμερική κοσμεί το εικονοστάσι ευχαριστιών του γιού της, του μεγαλωμένου με τα ακριβά βάσανά της και του ευλογημένου με τις άγιες ευχές της.

Μάννα, σε δοξάζω. 'Αξιόν εστι..μακαρίζειν Σε, το Θείον φύτρο της ανθρωπίνης ύπαρξης.

* Έστω και ετεροχρονικά, αφιερωμένο σ' όλες τις μαννάδες.

Γράφτηκε τότε. Για τη γιορτή της μάννας.

Στράτη Α. Σολωμού

Τα λυκοτσαρδά

Διαβάζοντας το άρθρο της Άννας Ιππιώτου - Μαστακούρη, Τα λαλάγγια, που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 75 (2021) 24-25, θα ήθελα να προσθέσω ότι εμείς οι πιο παλιοί, παιδιά στις αρχές του '50, αγνοούσαμε τον όρο «καλικάντζαροι». Τους ονομάζαμε «λυκοτσαρδούς» ή «λυκοτσαρδά». Κατά την τοπική παράδοση μια από τις συνήθειες «αταξίες» τους ήταν την παραμονή των Φώτων να κατουράνε από την καμινάδα στην κατσαρόλα που ετοιμάζαμε τα λαλάγγια.

Και μια σχετική προσωπική μου ανάμνηση. Όταν ήμουν μικρό παιδάκι, ο παππούς μου Παναγιώτης Αλειφέρης, γνωστός για αστεία του, μια παραμονή των Θεοφανίων ανέβηκε στην στέγη του σπιτιού και μ' ένα ποτιστήρι και άρχισε να ρίχνει λίγο νερό στη καμινάδα. Δεν θυμάμαι αν φοβήθηκα ή διασκέδασα!

Συνδρομές

Για τη συνέχιση της έκδοσης της Φάριδος: Σούλα Λιακάκου 20€, Δημήτριος Στ. Κοκκορός 200€, Μαρία Νικολακάκου 10€, Βούλα Ρουσάκου 10€, Πίτσα Τεκόση 25€, Πόπη Τεκόση 25€, π. Γεώργιος Λάτσης 20€, Σούλα Παναγάκου 20€, Ηλιάνα Περλίγκα 30€, Κατερίνα Κριτσιμηλιού 15€, Αδαμαντία Κριτσιμηλιού 15€, Παναγιώτης Στρατάκος 25€, Κωνσταντίνος Πλαγιάννης 25€, Νέλλη Σακελλαριάδου 50€, Γεωργία Μαστοράκου 30€, Τάσος Κ. Φραγκής 35€, Στράτης Αλ. Σολωμός 35€, Βασιλική Γ. Στυλίδου 35€, Γεώργιος Θ. Καλκάνης 35€, Γεώργιος Κ. Χίος - Χαρτουλάρος 35€, Δημήτρης Κατσουλάκος 35€.

Δημητρίου Θ. Κατσουλάκου
Φαρίτικη βιβλιογραφία

Στην παρούσα δημοσίευση γίνεται προσπάθεια να καταγραφεί ό,τι έχει δημοσιευτεί για την περιοχή της Φάριδος (βιβλία, δημοσιεύσεις, ανακοινώσεις). Στον κατάλογο αυτόν δεν περιλαμβάνονται οι δημοσιεύσεις που έχουν γίνει στο περιοδικό μας, τα Αρχαιολογικά Δελτία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, οι φάκελοι που υπάρχουν στα Γενικά Αρχεία του Κράτους στη Σπάρτη, στην Αθήνα και ενδεχομένως αλλού, και οι αναφορές στην περιοχή μας που υπάρχουν σε εκτενέστερες καταγραφές με ευρύτερη θεματική. Εύλογο είναι στον κατάλογο αυτό να υπάρχουν και παραλείψεις. Θα τις συμπληρώσουμε στο μέλλον. Επίσης, ο κατάλογος αυτός συν τω χρόνω θα εμπλουτίζεται, καθώς η έρευνα για την περιοχή μας θα συνεχίζεται.

1. Ανδρουλιδάκη Αμαλίας, «Μονή Ζερμπίτσης», *Πελοποννησιακά* 15 (1982-1984) 161-183.
2. Βαγιακάκου Δικαίου Β., «Τοπωνύμια των δήμων Φάριδος και Βρυσεών Λακωνίας», *Πρακτικά Α΄ Τοπικού Συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών*, Εκδ. Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών, Παράρτημα 8, Αθήνα 2002, σσ. 35-88.
3. Βαρβούνη Μανώλη Γ., «Ο Πελοποννήσιος αρχιεπίσκοπος Σάμου και Ικαρίας Δανιήλ Κομνηνός (1784-1815): Βιο-εργογραφικές παρατηρήσεις», *Πελοποννησιακά* 29 (2007-2008) 318-336.
4. Βασιλογάμβρου Αδαμαντίας, «Ανασκαφή στον Άγιο Βασίλειο Λακωνίας», *ΠΑΕ* 165 (2010) 65-80.
5. Βασιλογάμβρου Αδαμαντίας, «Ανασκαφή στον Άγιο Βασίλειο Λακωνίας», *ΠΑΕ* 166 (2011) 59-68.
6. Βασιλογάμβρου Αδαμαντίας, «Ανασκαφή στον Άγιο Βασίλειο Λακωνίας», *ΠΑΕ* 167 (2012) 63-76.
7. Βασιλογάμβρου Αδαμαντίας, «Ανασκαφή στον Άγιο Βασίλειο Λακωνίας», *ΠΑΕ* 168 (2013) 97-116.
8. Βασιλογάμβρου Αδαμαντίας, «Ανασκαφή στον Άγιο Βασίλειο Λακωνίας», *ΠΑΕ* 171 (2016) 131-184.
9. Βασιλογάμβρου Αδαμαντίας, «Ανασκαφή στον Άγιο Βασίλειο Λακωνίας», *ΠΑΕ* 172 (2017) 109.
10. Βασιλογάμβρου Αδαμαντίας, «Ανασκαφή στον Άγιο Βασίλειο Λακωνίας», *ΠΑΕ* 173 (2018) 119-127.
11. Βαχαβιώλου Δημητρίου Θ., «Ανέκδοτο πατριαρχικό και συνοδικό σιγγιλιώδες γράμμα υπέρ της μονής Κούμπαρη Λακωνίας (Αύγουστος 1764)», *Περί Ιστορίας* 10 (2022) 335-349.
12. Βλαχάκου Πέτρου, «Το μικροτοπωνυμικό του χωριού Βασιλική Λακωνίας», *Ιστοριογεωγραφικά* 2 (1988) 117-130.
13. Βλαχάκου Πέτρου, «Φυτώνυμα τοπωνύμια του τέως Δήμου Φελλίας του νομού Λακωνίας», *Ιστοριογεωγραφικά* 5 (1995) 147-154.
14. Βουτσάκη Σοφίας – Μουτάφη Ιωάννας – Βασιλογάμβρου Αδαμαντίας – Κονδύλη Δώρας, «Το Βόρειο Νεκροταφείο στον Άγιο Βασίλειο Λακωνίας και η

- εξέλιξη των ταφικών εθίμων στην αρχή της μυκηναϊκής περιόδου» στο: Ζυμή Ελένης – Καραπαναγιώτου Άννας - Βασιλικής – Ξανθοπούλου Μαρίας (επιμ.), *Το αρχαιολογικό έργο στην Πελοπόννησο*, Εκδ. Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, Καλαμάτα 2018, σσ. 91-99.
15. Γριτσόπουλου Τάσου Α., «Μονή Κούμπαρη Λακωνίας», *Λακωνικά Σπουδαί* 1 (1972) 174-198.
 16. Δεληβορριά Άγγελου, «Interpretatio christiana. Γύρω από τα όρια του παγανιστικού και του χριστιανικού κόσμου», στο: Κυπραίου Ευαγγελίας (επιμ.), *Ευφρόσυνον αφιέρωμα στον Μανόλη Χατζηδάκη*, Εκδ. Τ.Α.Π.Α., Αθήνα 1991, σσ. 107-121.
 17. Δράκου Ε. Ι., «Μοναί Ελληνικά, Λακεδαιμονιακά, 5. Η Γόλα», *Ιερός Σύνδεσμος* 7-8 (1901-1902) 94-95.
 18. Δρανδάκη Νικολάου Β., «Ο Επιτάφιος της Ζερμπίτσης (1539-1540)», *Εις μνήμην Κ. Ι. Αμάντου*, (1960) 453-462, πίν. 1-5 και στο: *Μάνη και Λακωνία*, Εκδ. Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών, Παράρτημα 17 Γ', Αθήνα 2009, σσ. 121-134.
 19. Δρογκάρη Μαρίας, *Ο Παναγιώταρος Βενετσανάκης, ο απροσκύνητος κλέφτης του Ταυγέτου*, Έκδ. Πολιτιστικού Συλλόγου Άρνας Λακωνίας, Άρνα 2003 (σσ. 246).
 20. Ζαββού Ελένης, «Αρχαιότητες στην περιοχή του Ανθοχωρίου», *Πρακτικά Β' Τοπικού Συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών*, Εκδ. Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών, Παράρτημα 13, Αθήνα 2006, σσ 157-174.
 21. Καλκάνη Γεωργίου Θ., «Έλληνες φιλόσοφοι εις την μονήν Γόλας», *Λακωνικά* 52 (1972) 134-135.
 22. Κατσαφάνα Δημητρίου Γ., *Παλαιοπαναγιά, Ανώγεια και Ξηροκάμπι*, Αθήνα 1989 (σσ. 421).
 23. Κατσαφάνα Δημητρίου Γ., *Ζερμπίτσα, το ιερόν και σεβάσμιον μοναστήριον*, Αθήνα 1990 (σσ. 205).
 24. Κατσαφάνα Δημητρίου Γ., «Θεόδωρος Κανταριτζής: Ο άγνωστος “Κανάρης της Δωδεκανήσου”», *Λακωνικά 1902-2002*, Εκδ. Συνδέσμου των εν Αττική Λακεδαιμονίων, Αθήνα 2003, σσ. 491-514.
 25. Κατσαφάνα Δημητρίου Γ., «Ο κτητορικός κώδικας της Ι. Μονής της Γόλας», *Λακωνικά Σπουδαί* 19 (2010) 219-278.
 26. Κατσαφάνα Δημητρίου Γ., «Νεοφυτική υπόθεση κατοίκου Ξηροκαμπίου. Από τα πρακτικά Συνεδριάσεως του Δικαστηρίου των εν Σπάρτη Πρωτοδικών της 9ης Σεπτεμβρίου 1859» *Λακωνικά Σπουδαί* 22 (2020) 375-390.
 27. Κατσουλάκου Δημητρίου Θ., *Η νότια κοίλη Λακεδαίμων και τα μοιρολόγια της*, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2002 (σσ. 199), β' έκδοση από τις Εκδ. Αδούλωτη Μάνη, Αρεόπολη Λακωνίας 2016, γ' έκδοση από τις Εκδ. 24 Γράμματα, Αθήνα 2022.
 28. Κατσουλάκου Δημητρίου Θ., «Τα μοιρολόγια της νότιας κοίλης Λακεδαίμονος ως πηγή της τοπικής ιστορίας, *Λακωνικό Πνευματικό Συμπόσιο*, Εκδ. Εταιρείας Πελοποννησιακών Σπουδών, Παράρτημα 30, Αθήνα 2013, σσ. 345-358.
 29. Κατσουλάκου Δημητρίου Θ., «Ο αγωνιστής της Επανάστασης Δημήτριος Κατσουλάκος», *Λακωνικά Σπουδαί* 21 (2015-2016) 407-440.
 30. Κατσουλάκου Δημήτρη Θ., «Ανέκδοτα έγγραφα του μοναστηριού της Ζερμπίτσας Λακωνίας», *Πελοποννησιακά Γράμματα* 2 (2017) 125-136.

31. Κατσουλάκου Θεοδώρου Σ., «Το μαρμαρωμένο λιοντάρι», *Νέα Σπάρτη* 41 (1961) 2.
32. Κατσουλάκου Θεοδώρου Σ., «Μεσαιωνικά τοπωνύμια Λακεδαιμόνος», *Αργοναύτης* 2 (1976) 59-69.
33. Κατσουλάκου Θεοδώρου Σ., «Άγνωστο επεισόδιο των Ορλωφικών», *Λακωνικαί Σπουδαί* 5 (1980) 435-441.
34. Κατσουλάκου Θεοδώρου – Ασημομήτη Βασιλείου, *Το μοναστήρι της Γόλας Λακωνίας*, Αθήνα 1991 (σσ. 141+14), β' έκδοση από τις Εκδ. Ιδιομορφή, Σπάρτη 2012 (σσ. 141+37).
35. Κατσουλάκου Θεοδώρου Σ., «Ο εξισλαμισμός χριστιανού από την Λακωνία», *Πρακτικά Ε' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, Εκδ. Εταιρείας Πελοποννησιακών Σπουδών, Παράρτημα 22, τ. Γ', Αθήνα 1996-1997, σσ. 247-258.
36. Κατσουλάκου Θεοδώρου Σ., «Το Ελληνικό Γεφύρι του δήμου Φάριδος», *Πρακτικά ΣΤ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, Εκδ. Εταιρείας Πελοποννησιακών Σπουδών, Παράρτημα 24, τ. Β', Αθήνα 2001-2002, σσ. 356-368.
37. Κατσουλάκου Θεοδώρου Σ., «Οι Σαρακατσάνοι του Ταϋγέτου», *Πρακτικά Α' Τοπικού Συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών*, Εκδ. Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών, Παράρτημα 8, Αθήνα 2002, σσ. 331-349.
38. Κατσουλάκου Θεοδώρου Σ., «Τα έγγραφα του μοναστηριού της Ζερμπίτσας ως ιστορική πηγή για την περιοχή», *Πρακτικά Β' Τοπικού Συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών*, Εκδ. Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών, Παράρτημα 14, Αθήνα 2006, σσ. 211-223.
39. Κατσουλάκου Θεοδώρου Σ., «Περιπτώσεις εξισλαμισμού στην νότια Λακεδαίμονα», *Πρακτικά ιστορικού συμποσίου στη μνήμη του νεομάρτυρα Δημητρίου «Νεομάρτυρες Πελοποννήσου»*, Εκδ. Γ.Α.Κ. Αρκαδίας, Τρίπολη 2008, σσ. 593-603.
40. Κατσουλάκου Θεοδώρου Σ., «Η συμβολή των Λακεδαιμονίων στην προάσπιση της ακρόπολης του Άργους (Ιούλιος 1822)», *Πρακτικά Α' Συνεδρίου Αργειακών Σπουδών «Το Άργος κατά τον 19ο αιώνα»*, Εκδ. Συλλόγου Αργείων «Ο Δαναός», Άργος 2009, σσ. 79-88.
41. Κατσουλάκου Θεοδώρου Σ. – Στούμπου Παναγιώτη Χ., *Η Κουμουστά της Λακεδαίμονος*, Εκδ. Πολιτιστικού Συλλόγου Ξηροκαμπίου, Σπάρτη 2012 (σσ. 440+20).
42. Κατσουλάκου Θεοδώρου Σ., «Η Ληστοκρατία στον Ταϋγετο και τη νότια Λακεδαίμονα», *Πρακτικά του Λακωνικού Πνευματικού Συμποσίου*, Εκδ. Εταιρείας Πελοποννησιακών Σπουδών, Παράρτημα 30, Αθήνα 2013, σσ. 257-280.
43. Κατσουλάκου Θεοδώρου Σ., «Το μοναστήρι της Παναγίας της Ελεούσας και η περιοχή της Παλαιοπαναγιάς Λακεδαίμονος κατά τους χρόνους της ξένης κυριαρχίας (1460-1821)», *Λακωνικαί Σπουδαί* 21 (2015-2016) 347-371.
44. Κατσουλάκου Θεοδώρου Σ., «Ο τόπος καταγωγής του Πέτρου Λαμπαδάριου», *Λακωνικαί Σπουδαί* 22 (2020) 325-332.
45. Κατσουλάκου Θεοδώρου Σ., *Ο Κώδικας του μοναστηριού της Γόλας Λακωνίας*, Εκδ. Λειμών, Αθήνα 2022 (σσ. 160).

46. Κατσουλάκου Θεοδώρου Σ., «Ο οπλαρχηγός της Επανάστασης Αντώνιος Κουμουστιώτης», *Πρακτικά Θ΄ Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, Εκδ. Εταιρείας Πελοποννησιακών Σπουδών, Παράρτημα 33, τ. Γ΄, Αθήναι 2021, σσ. 353-378
47. Κοκκορού - Αλευρά Γεωργίας - Ευσταθόπουλου Αλεξάνδρου - Κοπανιά Κωνσταντίνου - Πουπάκη Ειρήνης - Χατζηκωνσταντίνου Αχιλλέα, «Αρχαία λατομεία στη "Γυναίκα" και στο Πλατυβούνι Ταϋγέτου», *Πρακτικά Β΄ Τοπικού Συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών*, Εκδ. Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών, Παράρτημα 13, Αθήναι 2006, σσ. 109-132.
48. Κοκκορού - Αλευρά Γεωργίας, «Ένα ακόμη αινιγματικό λακωνικό ανάγλυφο», στο: Δεληβορριά Άγγελου - Δεσπίνη Γεωργίου - Ζαρκάδα Άγγελου (επιμ.), *Έπαινος Luigi Beschi*, Εκδ. Μουσείου Μπενάκη, Παράρτημα 7, Αθήνα 2011, σσ. 177-188.
49. Κοκκορού - Αλευρά Γεωργίας, «Πρώιμα Δωρικά κιονόκρανα από τη Λακωνία», στο: Ζάμπα Κώστα - Λαμπρινουδάκη Βασίλη - Σημαντώνη - Μπουρνιά Ευαγγελίας - Ohnesorg Aenne (επιμ.), *Αρχιτέκτων. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μανόλη Κορρέ*, Εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 2016, σσ. 295-302.
50. Κοκκορού - Αλευρά Γεωργίας, «Αρχαιολογικά ευρήματα από την περιοχή του τ. δήμου Φάριδος στη Λακωνία», στο: Μήτση - Αναγνώστου Μαρίας, Μοράκη Ανδρέα, Μπαρτζώκα Αλεξάνδρας (επιμ.), *Μνήμης Χάριν, Πελοπόννησος: Ο τόπος και οι προσλήψεις*, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2021, σσ. 126-151.
51. Κομνηνού Παναγιώτη Η., *Περιοριστική διένεξη μεταξύ ιδιώτου και της Ι. Μ. Γόλας (1818-1848)*, Σπάρτη 2014 (σσ. 8+10).
52. Κοτσώνη Κωνσταντίνου Λ., «Έκθεσις εκδουλεύσεων Ηλία Ι. Γιατράκου», *Λακωνικά Σπουδαί* 6 (1982) 162-181.
53. Κοτσώνη Κωνσταντίνου Λ., «Επιθετική προσπάθεια Αιγυπτίων κατά της Μάνης από κατεύθυνσι Παλαιοπαναγιά - Βασιλική (Αύγουστος 1826)», *Πρακτικά Α΄ Τοπικού Συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών*, Εκδ. Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών, Παράρτημα 8, Αθήναι 2002, σσ. 245-255.
54. Κουμουτσιδή Δημητρίου Σ., «Η πορεία του Δήμου Φάριδος διαχρονικά», *Λακωνικά Σπουδαί* 21 (2015-2016) 483-486.
55. Κυριαζόπουλου Ιεροθέου αρχιμ., «Η ιερά μονή Ζερμπίτσης», *Λακωνία*, Εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1998², σσ. 202-203.
56. Κωστόπουλου Σπύρου, «Οι Γιατρακαίοι εις τον κατά τον Ιμπραήμ πόλεμον (1825)», *Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, Εκδ. Εταιρείας Πελοποννησιακών Σπουδών, Παράρτημα 6, τ. Γ΄, Αθήναι 1976-1978, σσ. 411-418.
57. Λαμπράκου Ηλία, Ανώγεια. Σημειώσεις μιας ζωής, Σπάρτη χ.χ. (σσ. 158).
58. Λάσκαρι Δημητρίου Γ., *Το Ξηροκάμπι της Λακεδαίμονος*, Αθήνα 2002 (σσ. 381).
59. Μαλτέζου Αφροδίτης, «Αγροτική εγκατάσταση στην Τόριζα Παλαιοπαναγιάς Λακωνίας», στο: Κοπανιά Κωνσταντίνου - Δουλφή Γιώργου (επιμ.), *Τέχνης έμπειρία, Τιμητικός τόμος για την καθηγήτρια Γ. Κοκκορού - Αλευρά*, Εκδ. Καρδαμίτσα. Αθήνα 2020. σσ. 551-566.
60. Μαστραπά Αντωνίου, «Η αρχαία Φάρις», *Πρακτικά Α΄ Τοπικού Συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών*, Εκδ. Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών, Παράρτημα 8, Αθήναι 2002, σσ. 169-177.

61. Μπάνου Αιμιλίας, «Μυκηναϊκά περιοχής Ξηροκαμπίου Λακωνίας. Συμπεράσματα μιας εκτεταμένης έρευνας επιφανείας και ερευνητικές προοπτικές», *Πρακτικά Β΄ Τοπικού Συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών*, Εκδ. Εταιρεία Λακωνικών Σπουδών, Παράρτημα 13, Αθήναι 2006, σσ. 133-155.
62. Νικολακάκου Γεωργίου Δ., *Η Λιαντίνα της Λακεδαίμονος*, Λιαντίνα 2004 (σσ. 211).
63. Παπαδάκου Ευαγγελίας Π., *Στο πέραςμα του χρόνου. Ποταμιά Λακωνίας*, Αθήνα 1984 (σσ. 56).
64. Πλαγιάνη Δημητρίου Ι., «Οι Γοράνοι και το μοναστήρι της Γόλας», *Λακωνία*, Εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1998², σσ. 136-140.
65. Πλαγιάνη Κώστα Σ., *Αναμνήσεις από τα παιδικά μου χρόνια στους Γοράνους Λακωνίας: 1933-1946*, New York 2012 (σσ. 179+9).
66. Προκοπίδη Χαριλάου Α., *Άρνα (Αρνοκοτσατίνα) Λακεδαίμονος*, Αθήναι 1970 (σσ. 203).
67. Ρωμαίοι Κωνσταντίνου, «“Τ’ Αλογοπάτι” στην Άρνα του Ταυγέτου», *Λακωνία*, Εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1998², σσ. 93-96.
68. Σιμόπουλου Θεοφίλου Ν., *Η ιερά μονή Ζερμπίτσας*, Εκδ. Γρηγόρη, εν Αθήναις 1966 (σσ. 160+94).
69. Σκουριώτη Όλιας, *Παναγής Σκουριώτης. Η ζωή του. Το έργο του*, Αθήναι 1964 (σσ. 259).
70. Σταυρόπουλου Αριστοτέλους Κ., «Το πρώτο πολεμικό νοσοκομείο της Ελληνικής Επανάστασεως στον Μυστρά και ο χειρουργός Ηλίας Γιατράκος», *Λακωνικά Σπουδαί* 11 (1992) 522-548.
71. Στεργάκου Ηλία Π., *Ποταμιά Λακωνίας*, Εκδ. Οσελότου, Αθήνα 2020 (σσ. 328).
72. Στούμπου Παναγιώτη Χ., *Κουμουστιώτικοι καημοί και αντίλαλοι*, Ξηροκάμπι 2003 (σσ. 251).
73. Ταϊφάκου Ιωάννου Γ., «Η τοπογραφία της νοτίου κοίλης Λακεδαίμονος κατά την περιήγησιν του Παυσανίου», *Αργοναύτης* 1 (1975) 53-66.
74. Τσομώκου - Χατζηγεωργίου Παναγιώτας, *Ιερά μονή Καταφυγιώτισσας Ανωγείων Λακωνίας*, Αθήνα 1999 (σσ. 216).
75. Τσούλη Μαρίας - Κώτση Ανδριάνας - Βλαχάκου Δημήτρη. «Νέα προϊστορική θέση στην περιοχή Βρυσικά Ξηροκαμπίου», στο: Κοπανιά Κωνσταντίνου - Δουλφή Γιώργου (επιμ.), *Τέχνης εμπειρία, Τιμητικός τόμος για την καθηγήτρια Γ. Κοκκορού - Αλευρά*, Εκδ. Καρδαμίτσα. Αθήνα 2020. σσ. 519-536.
76. Φωτόπουλου Αθανάσιου Θ., «Βιογραφία Π. Γιατράκου», *Πρακτικά Δ΄ Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, Εκδ. Εταιρείας Πελοποννησιακών Σπουδών, Παράρτημα 19, τ. Γ΄, Αθήναι 1992-1993, σσ. 377-400.
77. Φωτόπουλου Αθανασίου Θ., *Οι Γιατράκοι του 1821*, Αθήναι 2001, τ. Α΄. Ιστορικά (σσ. 489), τ. Β΄. Αρχείο Παναγιώτη Γιατράκου (σσ. 471).
78. Χαραλάμπους Δανάης, *Οι τοιχογραφίες του καθολικού της μονής Ζερμπίτσας Λακωνίας (1669)*, Διατριβή επί Διδακτορία / ΕΚΠΑ, Αθήνα 2014 (σσ. 799).
79. Χίου Π. Ν., «Αγωνισταί του 1821 εις την Λακεδαίμονα», *Λακωνικά* 27 (1968) 83.
80. Χιώτη Π., «Φημισμένοι ιατροί της Λακωνίας κατά τον παρελθόντα αιώνα», *Λακωνία*, Εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1998², σσ. 119-121.
81. Aravantinos V. -Vasilogamvrou A., “The first Linear B documents from Ayios Vasileios (Laconia), in: Carlier P. - De Lamberterie Ch. - Guilleux N. -

- Rougemont F. – Zurbach J. (Eds), *Études mycéniennes 2010, Actes du XIIIe Colloque international sur les textes égéens*, Paris 2010, 41-54.
82. De Raaff Yannick – Voutsaki Sofia – Verlaan Theo – Nobles Gary, “Construction, destruction, reconstruction: the architecture of the built tomb of the North Cemetery at Ayios Vasileios, Laconia”, in: Wiersma Corien – Tsouli Maria P. (Eds), *Middle and late Helladic Laconia, competing principalities?*, The Netherland Institute at Athens, Leiden 2022, pp. 229-241.
83. Karadimas Nektarios – Vasilogamvrou Adamantia – Kardamaki Elina, “Preliminary remarks on the stratigraphy of the West Stoa from the new Mycenaean palace at Ayios Vasileios, Laconia”, in: Wiersma Corien – Tsouli Maria P. (Eds), *Middle and late Helladic Laconia, competing principalities?*. The Netherland Institute at Athens, Leiden 2022, pp. 75-85.
84. Kardamaki Eleftheria, “The Late Helladic IIB to IIIA2 Pottery Sequence from the Mycenaean Palace at Ayios Vasileios, Laconia”, *Archaeologica Austriaca* 101 (2017) 73-142.
85. Kokkorou - Alevras Georgia, “An honorary relief from Laconia”, *Studies in ancient art and civilization* 17 (2013) 181-190.
86. Kondyli Dora – Mathioudaki Iro, “Throwing some light on the early history of the Mycenaean palace at Ayios Vasileios, Laconia. Three Early Mycenaean pottery deposits from building alpha”, in: Wiersma Corien – Tsouli Maria P. (Eds), *Middle and late Helladic Laconia, competing principalities?*, The Netherland Institute at Athens, Leiden 2022, pp. 151-166.
87. Höper H. J., “Die Brücke von Xerokambion (Lakonien)”, *Boreas* 4 (1981) 97-105.
88. Moutafi I. – Voutsaki S., “Commingle burials and shifting notions of the self at the onset of the Mycenaean era (1700–1500 BCE): The case of the Ayios Vasilios North Cemetery, Laconia”, *Journal of Archaeological Science: Reports* 10 (2016) 780-790.
89. Polymenakos Lazaros, “Searching for prehistoric small-sized graves in complex geoarchaeological conditions: Ayios Vasilios North Cemetery (Peloponnese, Greece)”, *Journal of Archaeological Science: Reports* 24 (2019) 1-15.
90. Tsokas G. N. – Stampolidis. A – Di Fiore B. – Vassilogamvrou A., “Geophysical investigations at Agios Vassileios hill south of Sparta”, στο: Ζαχαριά Ν. (επιμ.), *Πρακτικά του 2ου Συμποσίου ARC_RNT: Αρχαιολογική έρευνα και νέες τεχνολογίες*, Εκδ. Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, Καλαμάτα 2012, σσ. 11-26.
91. Tsouli Maria P. – Kotsi Adriana – Vlachakos Dimitris, “A new Mycenaean settlement by the site Vrysika of Xirokambi”, in: Wiersma Corien – Tsouli Maria P. (Eds), *Middle and late Helladic Laconia, competing principalities?*, The Netherland Institute at Athens, Leiden 2022, pp. 87-103.
92. Van den Beld Youp, “Permanence in becoming. A study into the role of labour investment in processes of social change and the creation of meaning in the North Cemetery at Ayios Vasileios”, in: Wiersma Corien – Tsouli Maria P. (Eds), *Middle and late Helladic Laconia, competing principalities?*, The Netherland Institute at Athens, Leiden 2022, pp. 243-255.
93. Voutsaki S. – van den Beld Y. – de Raaff Y., “Labour mobilization and architectural energetics in the North Cemetery at Ayios Vasilios, Laconia,

- Greece”, in: Brysbaert A. –Klinkenberg V. – Vikatou I. (Eds.), *Constructing monuments, perceiving monumentality and the economics of building: Theoretical and methodological approaches to the built environment*, Sidestone Press. Leiden 2018, pp. 169–191.
94. Voutsaki S. – Wiersma C.W. – De Neef W. – Vasilogamvrou A., “The Ayios Vasileios Survey Project (Laconia, Greece): questions, aims and methods”. *Journal of Greek Archaeology* 4 (2019) 67–95.
95. Voutsaki S. – Hachtmann V. – Moutafi I. “Space, place and social structure in the North Cemetery, Ayios Vasilios” in: Eder B. – Zavadil M. (Eds), *(Social) place and space in early Mycenaean Greece. Discussions in Mycenaean Archaeology*, Austrian Academy of Sciences, Vienna 2021, pp 323–340.
96. Voutsaki Sofia – Moutafi Ioanna – Hachtmann Vasco, “The North Cemetery at Ayios Vasileios. Austerity and differentiation in the early Mycenaean period”, in: Wiersma Corien – Tsouli Maria P. (Eds), *Middle and late Helladic Laconia, competing principalities?*, The Netherland Institute at Athens, Leiden 2022, pp. 217-228.
97. Zavou Elena, Arcaeological finds from the area of Anthochori, *BSA* 16 (2009) 29-42.
98. Wiersma Corien W. – Voutsaki Sofia – De Neef Wieke –Vasilogamvrou Adamantia, “The Ayios Vasilios Survey Project. Preliminary results”, στο: Ξανθοπούλου Μαρίας – Μπάνου Αιμιλίας – Ζυμή Ελένης – Γιαννούλη Ευγενίας – Καραπαναγιώτου Άννας Βασιλικής – Κουμούση Αναστασίας (επιμ.), *Το αρχαιολογικό έργο στην Πελοπόννησο 2*, Εκδ. Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, Καλαμάτα 2020, σσ. 167-177.
99. Wiersma Corien W. – De Neef Wieke – Voutsaki Sophia – Adamantia Vasilogamvrou, “The Ayios Vasileios survey project. A preliminary outline of the habitation history and size of Ayios Vasileios compared to other palatial settlements”, in: Wiersma Corien – Tsouli Maria P. (Eds), *Middle and late Helladic Laconia, competing principalities?*, The Netherland Institute at Athens, Leiden 2022, pp. 57-71.

Της αγοράς

Παραδοσιακή μέθοδος απολύμανσης!

Ο κορονοϊός έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τις καθημερινές μα συνήθειες. Μία από αυτή είναι η συχνή απολύμανση των χεριών μας και των αντικειμένων με τα οποία ερχόμαστε σε επαφή. Μερικοί φίλοι βρίσκονταν στην πλατεία του Ξηροκαμπίου και κουβέντιαζαν, τηρώντας τα μέτρα ασφαλείας. Παράλληλα, έπιναν και τσιπουράκι. Μεταξύ αυτών και ένας συγχωριανός μας, γνωστός για τον αυθόρμητο χαρακτήρα του. Στην κουβέντα πάνω του έπεσε το κινητό κάτω. Ο φίλος του από δίπλα έσκυψε, το έπιασε και του το έδωσε. Εκείνος, φοβούμενος τον κορονοϊό, το ακούμπησε στο παρακείμενο τραπέζι και απολύμανε το κινητό και τα χέρια του με το τσίπουρο που είχε στο ποτήρι του!

Ι.Γ.Π.

Με το τρακτέρ του πατέρα μου!

Αρχές της δεκαετίας του '90. Η ντισκοτέκ «Αίθριο» στις Κουρκούλες έξω από τη Σπάρτη στις δόξες της. Μάζευε πολύ κόσμο από τη Σπάρτη και τα γύρω χωριά. Σημείο αναφοράς για τη νυχτερινή διασκέδαση στην περιοχή. Το πώς θα πήγαινες εκεί ήταν όμως ένα πρόβλημα. Αυτοκίνητα υπήρχαν ελάχιστα στις παρέες των νεαρών. Λεφτά για ταξί για να πας και να έρθεις ούτε κατά διάνοια. Με δυσκολία έφταναν για ένα - δύο ποτά. Ένα σαββατόβραδο του καλοκαιριού δύο νεαροί φίλοι Ξηροκαμπίτες κάθονταν στην πλατεία του χωριού. Ήθελαν να πάνε να διασκεδάσουν στο «Αίθριο». Έψαχναν απεγνωσμένα τρόπο για να πάνε. Μάταια όμως. Η ώρα περνούσε και η βραδιά θα χανόταν, ώσπου ο ένας αναφώνησε χαρούμενος: Το βρήκα πώς θα πάμε. Πώς; Τον ρώτησε ο άλλος. Κι εκείνος απάντησε με φυσικότητα: Με το τρακτέρ του πατέρα μου! Χαρούμενοι και οι δύο, καβάλησαν το τρακτέρ, ο ένας οδηγός και ο άλλος πάνω στο φτερό της μιας ρόδας. Και φυσικά δεν πήγαν από τον κεντρικό δρόμο. Παλαιοπαναγιά - Ανώγεια - Καλύβια - «Αίθριο»! Η εναλλακτική διαδρομή. Σε μισή ώρα περίπου έφτασαν ευτυχισμένοι στον προορισμό τους!

Χ.Ι.Δ.

Ο ηδονιστής

Νεαρός ελαιοπαραγωγός της περιοχής μας με πολλές καρακολιές στην ιδιοκτησία του πάλευε κάθε χρόνο να τις μάσει εγκαίρως, μην τις βαρέσει ο πάγος και σουφρώσουν και αναγκαστεί να τις πάει για λάδι. Όλα τα χρόνια ξεκίναγε το μάζεμα νωρίς για να έχει χρόνο μπροστά του. Κάθε φορά που έβγαινε ένα καινούριο μηχάνημα το αγόραζε. Παρ' όλα αυτά το μάζεμα δεν προχωρούσε γρήγορα. Κανένα μηχάνημα δε τον ικανοποιούσε ... μέχρι τη φετινή χρονιά. Αγόρασε ένα νέο μηχάνημα, τον δονητή, ο οποίος αρπάζει το κλαδί και με τη δόνηση ρίχνει όλες τις ελιές του κλαδιού κάτω πολύ γρήγορα και χωρίς πολύ κόπο. Χαράς ευαγγέλια! Ο ημερήσιος ρυθμός του μαζέματος

αυξήθηκε κατακόρυφα. Μια μέρα που ο νεαρός μάζευε ελιές πέρασε από το χωράφι ένας συχωριανός του μεγάλος στην ηλικία. Παρατήρησε πόσο γρήγορα μαζεύονταν οι ελιές και σχολίασε: Σώθηκες με τούτον τον ηδονιστή!

Η.Γ.Α.

Το βρακί της ζωής!

Σε νεκρώσιμη ακολουθία που έγινε σε ορεινό χωριό της περιοχής μας ο ιερέας αντί να πει «το βραχύ της ζωής» του ψαλμού είπε «το βρακί της ζωής»! Μετά την ακολουθία πιστή πλησίασε τον ιερέα και του μίλησε για το λάθος του. Κι ο αγαθός λευίτης έδωσε αποστομωτική απάντηση: «έλα, καημένη Γιαννούλα, μόνο εσύ το κατάλαβες»!

Η Φάρις

Ο Φιλόσοφος, η κοντή και το στριφτό

Επισκεπτόμενος γύρω στις Απόκριες τη δεκαετία του '60 το τσαγκάρικο του μπαρμπα-Γιάννη του Αλεξάκη στην πλατεία για μια επιδιόρθωση στα παπούτσια μου, είδα προβληματισμένους τον Αλεξάκη και τον επί χρόνια βοηθό του Φιλόσοφο (όπως ήταν το παρατσούκλι του) από τον Αρκασά. Μεταξύ των άλλων υποδημάτων για επιδιόρθωση είχαν ένα ζευγάρι γυναικείων (γόβες λευκές) με πολύ μεγάλο τακούνι για την εποχή. Είχαν κοπέι ψηλά και στα δύο τακούνια και δεν έβρισκαν στη Σπάρτη ίδια τακούνια για αντικατάσταση.

Ρωτάω τον μπαρμπα-Γιάννη: «Πώς κόπηκαν από ψηλά τα τακούνια; Συνήθως χαλάνε χαμηλά από το πάτημα...». Τότε πετάγεται τσαντισμένος και εκνευρισμένος ο βοηθός του ο Φιλόσοφος: «Χορεύανε και της κοντής δεν της έφτανε ο χορός αλλά πήγε να κάνει το στριφτό... και την πήρε ο διάβολος και εκείνη και μας που πρέπει να φτάσουμε μέχρι την Αθήνα για να βρούμε τακούνια ...».

Γ.Κ.Χ.Χ.

Ας περάσει και του γαϊδουριού ...

Ο γέρο-Χριστόφιλος, αρκετά χρόνια πριν, πήγαινε κάθε πρωί με το γαϊδούρι του σε κάτι χτηματάκια που είχε έξω από το χωριό του. Ο δρόμος χωριζόταν σε δύο και αποφάσιζε κάθε πρωί ποιον από τους δύο δρόμους θα ακολουθούσε, μια και οι δύο κατέληγαν στα χτήματα του. Ο γάιδαρος κάθε πρωί υπάκουε.

Ένα πρωί όμως ο γάιδαρος είχε αντίρρηση. Αριστερά του έδειχνε και πρόσταζε ο γερο-Χριστόφιλος, δεξιά ήθελε να πάει ο γάιδαρος. Ο γερο-Χριστόφιλος αντί να θυμώσει ή να φωνάξει ακούστηκε να λέει: «Ας περάσει και του γαϊδουριού μια μέρα...». Για να επιβεβαιώσει την θυμοσοφία των ανθρώπων της εποχής του και να δικαιολογήσει τη μακροζωία τους (...)

Ο αγοραίος

A. & K. Κριτσιμηλιού
**Εις μνήμην της πιο γλυκιάς
μανούλας και γιαγιάς Άννας Κριτσιμηλιού**

Θα μπορούσαμε να μιλάμε ώρες για σένα. Η μορφή σου έχει χαραχτεί ανεξίτηλα στην ψυχή μας, σε όλο μας το «είναι». Το χαμόγελό σου ήταν κίνητρο για να συνεχίζουμε τις προσπάθειές μας, όταν ήμασταν κουρασμένες. Αποτελεί –ακόμα- έμπνευση για να αξιοποιούμε τη ζωή μας με τον καλύτερο τρόπο.

Η αγκαλιά σου που χωρούσε όλον τον κόσμο, η αύρα σου που εξέπεμπε γλύκα, καλοσύνη, ευγένεια, ο καλός σου ο λόγος, η αυστηρότητά σου -όπου χρειαζόταν- και συνάμα το χάδι για να απαλύνει όλους τους πόνους, η γενναιοδωρία, η απλοχεριά και η φιλοξενία σου -που όποιος σε γνώριζε για αυτές μιλούσε- η καθαριότητα του σπιτιού σου και η καθαρότητα της ψυχής σου, η βοήθεια σε όσους είχαν ανάγκη ... που ήσουν ακούραστη και μας μετέδιδες την ενέργειά σου, που αγόγγυστα υπέφερες όταν αρρωσταίναμε, που προλάβαινες όλες τις δουλειές κι άλλες τόσες, που μας έμαθες να στηριζόμαστε στις δυνάμεις μας, που μας μετέδωσες αξίες κι όλα τα εφόδια για να πετάξουμε «ψηλά», που ακόμα και τα δύσκολα έκανες να μοιάζουν εύκολα, που μετέτρεπες το τίποτα σε κάτι σημαντικό, που ήσουν διαθέσιμη σε κάθε στιγμή, που ήσουν, είσαι και θα είσαι ο φάρος μας!

Για όλα τα παραπάνω και άλλα πολλά ...

Σε ευχαριστούμε

Σε ευγνωμονούμε

Δεν σε ξεχνούμε!

Τα νέα μας

Ξηροκάμπι

Γεννήσεις: Το ζεύγος Θεοφάνη Καλκάνη του Γεωργίου και Αναστασίας / Νατάσσας Δούμουρα του Πέτρου απέκτησε αγόρι. Το ζεύγος Κώστα Χίου - Χαρτουλάρου του Γεωργίου και Παρασκευής Φλώρου του Ευάγγελου απέκτησε κορίτσι. Το ζεύγος Ευαγγέλου Τσουμέλα του Γεωργίου και Αθηνάς - Χριστίνας Σταρόγιαννη του Ηλία απέκτησε αγόρι. Το ζεύγος Γεωργίου Φωτάκου του Βασιλείου και Σταυρούλας Χρυσικού του Βασιλείου απέκτησε κορίτσι. Το ζεύγος Χρήστου Παναγιωτόπουλου του Ιωάννη και Αγγελικής Καλογερά του Παναγιώτη απέκτησε αγόρι.

Γάμοι: Η Ελένη - Αναστασία Γκοτζιά του Αποστόλου παντρεύτηκε τον Ελευθέριο Πρωτόπαππα

του Ιωάννη. Η Μαρία Καλογερά του Παναγιώτη παντρεύτηκε τον Αναστάσιο Τουτουτζή του Ιωάννη. Η Στυλιανή Παυλούνη του Δημητρίου παντρεύτηκε τον Πέτρο Κακοκέφαλο του Σπυρίδωνα.

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Σοφία Θλιμμένου του Παναγιώτη ετών 83, Παναγιώτα Μανδραπήλια του Κωνσταντίνου ετών 73, Ευστράτιος Μανιατάκος του Γεωργίου ετών 72, Νικόλαος Αποστολάκος του Δημητρίου ετών 94, Αγκόπ Εσογιάν του Μόβσες ετών 85, Χρυσάνθη Μερκούρη χήρα Δημητρίου ετών 89, Γεώργιος Λαμπρινός του Δημητρίου ετών 86, Ιωάννης Παπαϊωάννου του Χρήστου ετών 56, Παναγιώτα Χουδάλη του Σωτηρίου ετών 90, Φώτιος Σουλειδής του Γεωργίου ετών 88, Αριστέα Φραγκή χήρα Κωνσταντίνου ετών 101, Ευαγγελία Σταθάκου -Αγαλιώτου του Γεωργίου ετών 87.

Παλαιοπαναγιά

Θάνατος: Απεβίωσε ο Δημήτριος Σαχλάς του Ηλία ετών 69.

Ανώγεια

Γάμος: Η Γαρυφαλλιά Σταθάκου του Ιωάννη παντρεύτηκε τον Νικόλαο Κάρελλα του Ιωάννη.

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Παναγιώτα Μανούσου του Νικολάου ετών 83, Μαρία Θεοφιλάκου του Παναγιώτη ετών 43, Γεώργιος Μανούσος του Ιωάννη ετών 94, Παναγιώτης Διακουμάκος του Νικήτα ετών 91, Βασιλική Τρουμποσκιάδη του Αθανασίου ετών 69.

Τραπεζοντή

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Κυριακή Πετκίδου του Σταύρου ετών 77, Λεωνίδα Βλογιαννίτης του Χρήστου ετών 90.

Λευκόχωμα

Θάνατος: Απεβίωσε ο Γεώργιος Παναγιωταράκος του Εμμανουήλ ετών 84.

Ποταμιά

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Κυριακούλης Κολλιριάτης του Ιωάννη ετών 80, Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου του Σάββα ετών 77.

Πολοβίτσα

Θάνατος: Απεβίωσε η Μαρία Ξανθάκου του Μενελάου ετών 96.

Γοράνοι

Θάνατος: Απεβίωσε ο Δημήτριος Ζερβούλιας του Τζανέτου ετών 56.

Άρνα

Θάνατος: Απεβίωσε ο Δημήτριος Δημακάκος του Κωνσταντίνου ετών 79.

Βιβή Ξ. Κωτσιοτοπούλου